

ƏSGƏR ZEYNALOV

İRƏVAN MƏKTƏBLƏRİ

- 8619 -

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Bakı – Mütərcim – 2011

63.3 (5 Aze) - 7 + 74 (5 Aze) - 8

43 Bu kitab İrəvan xanlığının Uluxanlı mahalının layiqli oğlu, böyük vətənpərvər Eldar Hüseyn oğlu Həsənovun əziz xatirəsinə həsr olunur.

Redaktor:

*filologiya elmləri doktoru,
professor Teymur ƏHMƏDOV*

Əsgər Zeynalov. İrəvan məktəbləri. – Bakı: Mütərcim, 2011. – 56 s.

Filologiya elmləri doktoru, professor Əsgər Zeynalovun "İrəvan məktəbləri" kitabında bu il 130 illiyi tamam olan İrəvan gimnaziyası, İrəvan Mütəllimlər Seminariyası və Uluxanlı məktəbinin tarixindən, onların yetirdiyi tanınmış ziyalılardan bəhs olunur.

Z $\frac{4702020000}{026}$ 23-11

© Ə.Zeynalov, 2011

İRƏVAN MƏKTƏBLƏRİ

Ölkəmizdə müstəqilliyin bərpa olunması xalqımızın tarixən həsrətini çəkdiyi, arzuladığı, uğrunda məşəqqətlər çəkdiyi azadlığa qovuşmasıdır. Azadlıq millətin özünü dərk etməsi, özünü tanıması, mənəvi və maddi dəyərlərinə sahib olmasına böyük imkanlar yaradır. Bu mövqedən yanaşanda xalqımızın qədimdən üzübəri tarixi yenidən yazılmalıdır. Sovet rejimi dövründə təhrif olunmuş, unudulmuş mənəvi sərvətlərimiz, eləcə də qədim, orta əsrlər və yeni dövrlərdə araşdırılmasına imkan verilməməsi ucbatından əlçatmaz olan arxiv sənədləri, məxəzlər doğru-düzgün tədqiq olunmalıdır. Milli azadlığımız hər bir vətəndaş alimə müəyyən elmi istiqaməti dərindən öyrənməyə geniş perspektivlər açmışdır. Son iyirmi ildə Azərbaycanda maarifçiliyin, təhsilin, elmi biliklərin inkişafı mərhələlərinin öyrənilməsi sayəsində ortaya çıxan qiymətli elmi məlumatlar, arxiv sənədləri, araşdırmalar Azərbaycan məktəbi tarixinin ağ səhifələrinin yox almasına, aradan qalxmasına dərin inam yaratmışdır. Bu cəhətdən istedadlı ədəbiyyatşünas alim Əsgər Zeynalovun "İrəvan məktəbləri"nin yaranmasının 130 illiyi münasibəti ilə yazdığı əsəri diqqəti cəlb edir.

Oğuz yurdunu ehtiva edən İrəvan xanlığı tarixən Azərbaycan ərazisi olmuşdur. XIX əsrdə Zaqafqaziyanın mədəni mərkəzlərindən biri kimi İrəvanın ictimai-mədəni həyatında canlanma, Azərbaycanın bütün sahələrdə nəzərə çarpan dəyişiklikləri ilə sıx əlaqədar idi: feodal təsisatlarının sarsıntıları kapitalizm cəmiyyətinin ilkin cürcətilərinin əlamətləri burada da aşkar təzahür edirdi.

Əsgər Zeynalovun tədqiqatından görüldüyü kimi, XIX əsrin 80-ci illərində İrəvanda gimnaziya, müəllimlər seminariyası, üsulicədid məktəblərinin yaranması maarifçiliyin ölkədə yeni vüsət tapmasını, təhsilin inkişafını, ictimai fikrin yüksəliş imkanlarını göstərirdi.

Məlum olduğu kimi, İrəvan məktəblərinin tarixi-təşəkkülü prosesi, müəllimləri və məzunları haqqında pərakəndə və ya təhrif edilmiş məlumatlar ucbatından tam təsəvvür yaranmırdı. Əsgər Zeynalov öz tədqiqatında az-çox məlum olan tarixi faktları, məlu-

matları ümumiləşdirməklə yanaşı, onları yeni tapıntılarla zənginləşdirir, eyni zamanda təhrif edilən, yanlış məlumatlara bir aydınlıq gətirir.

Əsərdə 1881-ci ildə İrəvan gimnaziyasının, İrəvan müəllimlər seminariyasının fəaliyyətə başladığı bir vaxtda Uluxanlı orta məktəbinin yaranması, onun fəaliyyəti haqqında ilkin maraqlı məlumatlar təqdim edilmişdir. "Kafkazskiy kalendar" məcmuəsinə, eləcə də bir sıra etibarlı mənbələrə əsaslanan tədqiqatçı İrəvan gimnaziyası və İrəvan müəllimlər seminariyasında çalışan müəllimlərin, eyni zamanda Firudin bəy Köçərlinin pedaqoji fəaliyyətilə oxucuları tanış edir.

Görkəmli maarif xadimi, ədəbiyyatşünas alim Firudin bəy Köçərli İrəvan gimnaziyasında müsəlman şöbəsinin müdiri, Azərbaycan dili müəllimi, həm də gimnaziya tərkibində olan pansionun müdiri işləmişdir. Bu dövrdə Firudin bəy bir həmkarı ilə "Təlimi-lisani-türki" dərsliyini tərtib etmiş, təlim-tərbiyə problemlərinə dair məqalələr yazmış, klassik rus ədəbiyyatından bədii tərcümələr etmişdir.

Uğurlu pedaqoji fəaliyyətinə görə hər il mükafat alan Firudin bəy Köçərli "Kollezski sekretar", "Titulyar sovetnik", "Statski sovetnik" rütbələri almışdır.

İrəvan gimnaziyasında 1881-1918-ci illərdə, 37 il ərzində təhsil alan məzunların Avropa ali məktəblərində təhsil alması, Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında fəal iştirakı əsərdə imkan daxilində dolğun şərh edilmişdir.

Əsgər Zeynalov Uluxanlı məktəbinin fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirir. Uluxanlı məktəbi İrəvan quberniyasında azərbaycanlılar üçün təşkil olunan yeganə orta məktəb idi. 1881-ildə ilk şagirdləri qəbul edən məktəb qısa müddət ərzində şöhrət tapmışdı. Zaqafqaziya Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunları burada dərs deyirdi. Cəlil Məmmədquluzadə 1887-ci il avqustun 7-də Uluxanlı məktəbinə müəllim təyin olunmuşdu. 37 ildən sonra Ermənistanda daşnak hakimiyyəti dövründə Uluxanlı məktəbi bağlandı.

XI Qafqaz ordusu daşnak hakimiyyətini devirdikdən sonra, Uluxanlı məktəbi fəaliyyətini yenidən bərpa edir. Regionda ən böyük, imkanlı təhsil ocağına çevrilir. Onun ilk məzunları İrəvan Pe-

daqoji Texnikumunda (1924) və İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan şöbəsində (1936) təhsillərini davam etdirirlər.

1981-ci ildə, Uluxanlı məktəbinin 100 illiyinin keçirilməsinə Ermənistan SSR Maarif Nazirliyinin daşnak xislətli rəhbərliyi imkan vermir. Sovet İmperiyası dağılandıqdan sonra 1988-ci ildə Ermənistanda yenidən hakimiyyətə gələn daşnaklar bütün azərbaycanlıları doğma ocaqlarından, ata-baba yurdundan silah gücünə çıxarırlar. Uluxanlı məktəbi fəaliyyətini dayandırdı.

Əsgər Zeynalov 2006-cı ildə ictimai xadim, "Ata yurdu" Beynəlxalq xeyriyyə cəmiyyətinin sədri Eldar Həsənovun təşəbbüsü ilə Bakıda Uluxanlı məktəbinin 125 illiyi yubiley tədbirlərinin dövlət səviyyəsində keçirilməsinə xüsusi yer ayırması təsadüfi deyildir. Uluxanlı məktəbi Azərbaycan təhsil tarixinin ən parlaq səhifələrindən biridir.

Onun minlərlə məzunu Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsinin ön sıralarında olmuş, Qarabağ döyüşlərində iştirak etmiş, mədəni quruculuq sahələrində, ictimai-siyasi həyatda fədakarlıq nümunələri göstərmişdir.

Əsgər Zeynalovun ciddi elmi axtarışının bəhrəsi olan "İrəvan məktəbləri" əsəri Azərbaycan təhsil tarixinin yaradılmasında ən dəyərli mənbə olmaqla yanaşı, milli təhsil cəfakəşlərinin kəşmə-kəşli tarixi şəraitdə məktəbdarlıq mübarizəsini, vətəndaşlıq hünərini əks etdirir.

*Teymur ƏHMƏDOV,
professor*

İRƏVAN GİMNAZİYASI

İrəvan gimnaziyasının binası, 1881

1881-ci ildə azərbaycanlıların əski mədəni mərkəzlərindən biri olan İrəvan şəhərində İrəvan gimnaziyası və İrəvan Müəllimlər Seminariyası fəaliyyətə başladı. Yeri gəlmişkən xatırlatmaq lazımdır ki, böyük Mirzə Cəlil vaxtıyla dərs dediyi Uluxanlı məktəbinin əsası da həmin ildə qoyulmuşdur.

İrəvan gimnaziyasından söhbət düşəndə bəzi məsələlərə münasibət bildirmək lazım gəlir.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin əksər nömrələrində vurğulan ki, İrəvan gimnaziyası 1881-ci ildə yaradılmışdır. Ancaq tanınmış maarif xadimi Nurəddin İbrahimov 1970-ci ildə “Azərbaycan məktəbi” jurnalının 8-ci nömrəsində dərc etdirdiyi məqalədə İrəvan gimnaziyasının yaranmasının xeyli əvvəl olduğunu göstərir. Həmin məqalədə oxuyuruq: “İrəvan gimnaziyasında dərs demiş azərbaycanlı müəllimlərdən Molla Tağı Mahmud oğlu (1836-cı il-

dən 1856-cı ilədək), Mirzə Molla Ələkbər Elxanov (1856-cı ildən 1885-ci ilədək), Firudin bəy Köçərli (1885-ci ildən 1895-ci ilədək) və başqalarının adına rast gəlirik.”

Doğrudanmı İrəvanda 1836-cı ildə gimnaziya mövcud idi?, yaxud, həqiqətənmə Mirzə Ələkbər Elxanov 1856-cı ildən 1885-ci ilə kimi İrəvan gimnaziyasında müəllim kimi fəaliyyət göstərmişdir?

Əsl maarif fədaisi olmuş Nurəddin İbrahimovun bu faktı haradan götürməsi ciddi maraq doğurur.

Görkəmli tədqiqatçı, akademik Hüseyn Əhmədovun “Azərbaycan məktəbi” jurnalının 1974-cü il 2-ci nömrəsindəki məqaləsi ilə N.İbrahimovun fikri müəyyən dərəcədə təkzib edilir. Bu məqalədə göstərilir ki, 1828-ci ildə Uluxanlıda anadan olan M.Ə.Elxanov İrəvan şəhərində baş məscid nəzdindəki ruhani məktəbini bitirib. Sonralar rus dilini öyrənmiş, 1856-cı ildə Tiflis gimnaziyasında imtahan verərək Azərbaycan dili müəllimi adını almışdır. O, imtahan yolu ilə rəsmi müəllimlik hüququ olan ilk azərbaycanlılardandır.

M.Ə.Elxanov 1856-cı ildən ömrünün sonunadək 1885-ci ilə kimi (30 ilə qədər) İrəvandakı dövlət məktəbində (əvvəlcə qəza məktəbində, sonra prigimnaziya və gimnaziyada) Azərbaycan dilindən dərs demişdir.

Bizcə, bu fikir həqiqətə daha uyğundur. Əvvəlcə, qəza məktəbi yaranmış, sonra prigimnaziya, daha sonra gimnaziya yaradılmışdır. Molla Tağı Mahmud və Mirzə Ələkbər Elxanov da ilk müəllimlik fəaliyyətlərinə məhz qəza məktəbində başlamışlar.

Burada ikinci bir məsələyə də diqqət yetirmək lazım gəlir. N.İbrahimov göstərir ki, Molla Mahmud Tağı, Mirzə Ələkbər Elxanovdan sonra Firudin bəy Köçərlinin (1885-1895) adına rast gəlinir. Bu bir tarixi həqiqətdir ki, Firudin bəy Köçərlinin işlədiyi gimnaziya təqdim olunarkən, həmin tədris ocağının yaranma tarixi də həmin qaynaqlarda qeyd olunur. Bu tarix 1881-ci ildir.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1892-ci il 223-cü səhifəsində göstərilir ki, Firudin bəy Köçərli İrəvan gimnaziyasında Azərbaycan bölməsinin müdiri, eyni zamanda Azərbaycan dili müəllimi işləmişdir.

“Kavkazskiy kalendar”ın 1894-cü il məcmuəsində Firudin bəy Köçərlinin fəaliyyəti bir az da geniş şəkildə təqdim olunur. Belə ki, bu böyük maarif xadimi gimnaziyada həm müsəlman şöbəsinin müdiri, həm də Azərbaycan dili müəllimi, həm də gimnaziyanın tərkibində pansionun müdiri olduğu göstərilir (səh.247-248).

“Kavkazskiy kalendar”ın 1895-ci il nəşrində Firudin bəy Köçərlinin vəzifələrinin eynilə saxlandığı qeyd olunur: həm gimnaziyada müsəlman şöbəsinin müdiri, həm Azərbaycan dili müəllimi, həm də gimnaziyanın tərkibində pansionun müdiri. Bu, Firudin bəy Köçərlinin İrəvanda işlədiyi sonuncu il olur.

İstər bu illərdə, istərsə də sonrakı illərdə məcmuənin işıq üzü görmüş nömrələrində təkcə İrəvan gimnaziyası deyil, eləcə də İrəvan müəllimlər seminariyası və Uluxanlı məktəbindən, onların fəaliyyətindən söhbət açılarkən, onların yaranması xüsusilə vurğulanır.

Əldə olan məlumatlar Köçərlinin İrəvan həyatının çox dolğun keçdiyini təsdiq edir: “1885-ci ilin iyun ayında Köçərli İrəvan gimnaziyasına Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin olunur. Pedaqoji işdə böyük müvəffəqiyyət göstərdiyi üçün o, demək olar ki, hər il mükafat alır, ona “kollejski sekretar”, “titulyar sovetnik”, “ştat-ski sovetnik” kimi rütbələr verilir.

Firudin bəy Köçərli

İrəvan gimnaziyasında çalışdığı illərdə F.Köçərli maarif məsələlərinə dair məqalələr yazır, Zöhrabzadə ilə birlikdə “Təlimi-lisani-türki” adlı dərslik tərtib edir, “Təlimati-Sokrat” (1891) adlı fəlsəfi əsərin nəşrinə nail olur, həm də ədəbiyyata ciddi maraq göstərir, bədii tərcümə ilə məşğul olur. Puşkindən, Lermontovdan, Tolstoydan, Koltsovdan tərcümələr edir, tənqidi məqalələr yazır.

“Vətən dili” dərsliyinin müəllifi A.O.Çernyayevski 1894-cü ildə F.Köçərliyə göndərdiyi bir məktubunda yazırdı: “Bənövşə”, “Çiçək” və “Dilənçi” adlı tərcümələriniz mənim kitabımın zینəti mənziləsində olacaqdır. Nəzmi yüngül, musiqili və ahənglidir, qafiyələri də öz yerindədir” (“Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi”. Bakı, 1960, s.485).

F.Köçərli İrəvan ədəbi mühiti ilə bağlı çox tutarlı məqalələr yazmış və İrəvanda teatrın inkişafında da öz xidmətlərini göstərmişdir.

F.Köçərli İrəvan gimnaziyasında 10 illik fəaliyyətindən sonra 1895-ci ilin oktyabr ayında Qori seminariyası adı ilə tanınmış Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının tatar şöbəsinin Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin edilir.

Sual oluna bilər: Bəs F.Köçərlidən sonra İrəvan gimnaziyasında onun fəaliyyətini kim davam etdirir?

Qaynaqların 1895-ci ildən sonrakı məlumatlarında bu sualın cavabı aydınlaşır.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1897, 1898, 1899, 1901, 1903, 1904 və 1905-ci il nömrələrində İrəvan gimnaziyasında İsmayıl bəy Şəfibəyov həm müsəlman şöbəsinin müdiri, həm Azərbaycan dili müəllimi, həm də gimnaziyanın nəzdində pansionun müdiri müavini kimi fəaliyyət göstərir.

Ancaq həmin məcmuənin 1906-cı il nəşrində Mirzə Məmməd Şeyxzadə İrəvan gimnaziyasında müsəlman şöbəsinin müdiri, İsmayıl Məmmədbəy oğlu Şəfibəyov həm Azərbaycan dili müəllimi, həm də pansionun müdiri müavini kimi qeyd olunur.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1907, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916 və 1917-ci il tarixli nömrələrinin hamısında Şeyx Abu Səttar Kazımovun İrəvan gimnaziyasında müsəlman şöbəsinin müdiri, İsmayıl bəy Məmmədbəy oğlu Şəfibəyov isə bu təhsil ocağında həm Azərbaycan dili müəllimi və həm də gimnaziya nəzdindəki pansionda müavin vəzifəsində çalışdığı bəlli olur.

1918-ci il avqustun 6-da İrəvanda erməni daşnaklarının törətdiyi fəlakətlər nəticəsində həm İrəvan gimnaziyası, həm də İrəvan

müəllimlər seminariyası bağlanaraq ömrünü başa vurub fəaliyyətini dayandırır.

Bəs İsmayıl bəy Şəfibiyyə kim idi?

Əldə olan məlumatlara görə İsmayıl Məmmədbəy oğlu Şəfibiyyə 1859-cu ildə anadan olmuş, Qori Seminariyasında Cəlil Məmmədquluzadə ilə bir kursda təhsil almış və yuxarıda qeyd olunduğu kimi, 1895-ci ildə F.Köçərli Zaqafqaziya müəllimlər Seminariyasına müəllim təyin olunandan sonra iyirmi üç il İrəvan gimnaziyasında fəaliyyət göstərmişdir.

İrəvan gimnaziyası da, İrəvan Müəllimlər Seminariyası da ermənilərin törətdiyi fəlakətlər nəticəsində 1918-ci il avqust ayının 6-da bağlanmışdır.

İrəvan gimnaziyası fəaliyyət göstərdiyi 37 il ərzində neçə-neçə məzunlar yetirmişdir ki, onların əksəriyyəti bu möhtəşəm təhsil ocağını bitirdikdən sonra Rusiyanın, eləcə də Avropanın ən möhtəşəm universitetlərində təhsillərini davam etdirib Azərbaycanın elmi-mədəni, ictimai-siyasi həyatında böyük şəxsiyyətlərə çevrilmişlər.

İrəvan gimnaziyası

İndi isə İrəvan gimnaziyasının məzunları barəsində yığcam məlumat vermək istərdik.

Həbibbəy Hacı Yusif oğlu Səlimov. 8 fevral 1881-ci il, İrəvan – 30 dekabr 1920-ci il, Bakı. Rütbəsi general-mayor. Birinci Dünya müharibəsində iştirak edib. İrəvan gimnaziyasında təhsil alıb. 1918-ci ildə Peterburq Hərbi Akademiyasını bitirib. ADR-in ordusunda xidmət etmişdir (İnternetdən götürülmüşdür).

Nəriman bəy Nərimanbəyov. İrəvan gimnaziyasını başa vuran sonra MDU fizika-riyaziyyat, Xarkov hüquq fakültəsini bitirib. ADR-də 1919-cu ildə Dövlət Nəzarətçisi olmuşdur. 1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə Azərbaycan Milli Soveti yaranarkən N.Nərimanbəyov onun üzvlərindən olmuşdur. 1937-ci ildə Repressiya qurbanı olur (İnternetdən götürülmüşdür).

Mirabbas Mirbağırzadə. 1880(85)-ci ildə İrəvanda anadan olub. İrəvan gimnaziyasını bitirib. 1929-cu ildə Türkiyəyə getdiyi güman edilir.

Məhəmməd Məhərrəmov (1895-1992). İrəvan gimnaziyasını bitirmiş, 1917-ci ildə Rusiyada Müəssisələr Məclisinə İrəvan quberniyasından nümayəndə seçilmişdir. 1919-cu ilin aprelində İstanbuldan Parisə yola düşmüş, 1992-ci ildə Parisdə vəfat etmişdir. 1918-ci il mayın 28-də İstiqlal bəyannaməsini imzalayanlardan biri olmuşdur.

Mehdibəy Məlikaslanov - İrəvan gimnaziyasının məzunu olmuşdur. Qubadlı məktəbinin ilk müdiri olmuşdur.

Bülbülxanım Ağaxan qızı – 1897-ci ildə İrəvanda doğulub. İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra 1917-20-ci illərdə İrəvanda və Gədəbəydə müəllim işləyib. Dəllərdə, Naxçıvanda və İrəvanda yaratdığı qadınlar klubunun rəhbəri olmuşdur.

Qambay Məmməd oğlu Vəzirov (rütbəsi general-mayor) – 19 avqust 1899-cu il İrəvan quberniyasının Gümri əyalətində anadan olmuş, ilk (yeddi illik) təhsilini İrəvan gimnaziyasında almışdır. Azərbaycan Cümhuriyyətinin Milli Ordusunda xidmət etmişdir. Moskvada Frunze adına Hərbi Akademiyanı bitirmiş, Azərbaycan atıcı diviziyasının komandiri və komissarı təyin edilmiş, 1937-ci ildə repressiya qurbanı olmuş, güllələnmişdir. 1956-cı ildə bəraət verilmişdir.

Qambay Vəzirov

Ələkbərbəy Qədimbəyov – 1859-cu ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Məşhur rəssam Mirzə Qədim İrəvaninin oğludur. İrəvan gimnaziyasında təhsil almış və bir sıra dövlət vəzifələrində çalışmış, müxtəlif ordenlərlə və medallarla təltif edilmişdir. Son işi İrəvan poçt-teleqraf məmuru vəzifəsi olmuş və 1918-ci ildə vəfat etmişdir.

Mirhüseyn Mirbağirov. 1896-cı ildə İrəvanda anadan olmuş, İrəvan gimnaziyasında təhsil almış, Moskva Ticarət İnstitutunun iqtisadiyyat fakültəsini bitirmiş, 1944-cü ildə dissertasiya müdafiə etmiş, uzun illər Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunda kafedra müdiri vəzifəsində çalışmış və 1970-ci ildə dünyasını dəyişmişdir.

Mirhüseyn Mirbağirov

Ruqiyyə və Kubra xanım bacıları. İrəvan şəhərinin qısnısı Mirbağır Mirbabayevin qızları. 1909-cu ildə İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra, İsveçrədə ali təhsil almış və vətənə qayıtmışlar. Ruqiyyə xanım tibb, Kubra xanım isə humanitar fənlər ixtisasına

viyələnmişdir. Ruqiyyə xanım Mirhüseyn Mirbağirovla, Kubra xanım isə Miryusif Mirbabayevlə ailə qurmuşdur.

Ruqiyyə və Kubra xanım bacıları

Miryusif Mirbabayev. 1889-cu ildə İrəvan şəhərində anadan olmuş, İrəvan gimnaziyasında təhsilini davam etdirmiş, 1916-cı ildə Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. İrəvan Pedaqoji Texnikumunda dərs demiş, Mədəniyyət institutunda çalışmışdır. 1933-cü ildə Bakıya köçən Y.Mirbabayev respublikanın ali məktəblərində dərs demiş, Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun direktor müavini, 1946-49-cu illərdə Azərbaycan EA-nın müstəqil Dil İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmış, 1948-ci ildə dördcildlik “Rusca-azərbaycanca lüğət”-ə görə akad. H.Hüseynov və Ə.Orucovla Stalin mükafatına layiq görülmüşdü. 1951-ci ilə vəfat etmişdi.

Miryusif Mirbabayev

Maqsud Məmmədov - 1896-cı ildə İrəvanda anadan olmuş, 1915-ci ildə İrəvan gimnaziyasını, sonra isə Moskva Dövlət Universitetini bitirmiş, 1920-1923-cü illərdə Azərbaycanın ərzaq komissarı, sonralar müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, 1929-cu ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru seçilmişdir. Bir il sonra respublikanın Xalq Mərkəzi Komitəsinin katibi, 1933-34-cü illərdə Marksizm-Leninizm İnstitutunun direktoru olmuş, 1937-ci ilin sentyabr ayında güllələnmişdir.

Maqsud Məmmədov

Teymur bəy Makinski - 1874-cü ildə İrəvanda anadan olmuşdur. İrəvan gimnaziyasını və Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmiş, 1918-19-cu illərdə Azərbaycan Demokratik Respublikasının Ədliyyə naziri və bir il sonra isə hərbi məhkəmənin sədri vəzifəsində çalışmışdır.

Əkbər ağa Şeyxülislamov - 1891-ci ildə anadan olmuş, 1912-ci ildə İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra Peterburq Yol Mühəndisi İnstitutuna daxil olmuş, ZDFR-nin hökumətində daxili işlər nazirinin müavini, Azərbaycan Demokratik Respublikasının Torpaq və Əmlak naziri işləmiş, Parisə sülh konfransına gedən nümayəndə heyətinin tərkibində olmuş və bolşeviklərin Bakını işğal etməsilə əlaqədar Azərbaycana qayıtmamış, 1961-ci il martın 2-də Parisdə vəfat etmiş və oradakı Bobini qəbiristanlığında dəfn edilmişdi.

İrəvan quberniyasının vitse-qubernatoru İsmayıl bəy Qaziyevin oğlu **Məmməd bəy Qaziyev** İrəvan gimnaziyasını ilk qızıl medalla bitirən məzundur. O, sonralar Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuş və müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. Yeri gəlmişkən, İsmayıl bəyin digər oğlu Yusif bəy də İrəvan gimnaziyasını bitirmişdir.

Mirzə Cabbar Qaziyevin beş övladından üçü İrəvan gimnaziyasında təhsil almışdı: **Adil bəy**, **Əkbər bəy** və **Gülruş xanım**. Əkbər bəy və Adil bəy Qaziyev qardaşları İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsində təhsillərini davam etdirmiş və müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərmişlər.

Adil bəy Qaziyev

Tacı xanım Qaziyeva. İrəvan quberniyasının vitse-qubernatoru İsmayıl bəy Qaziyevin qızı olan Tacı xanım Mirzə Cabbar Qaziyevin oğlu Adil bəylə ailə qurmuşdur ki, bu izdivacdan da tanınmış tarixçi Məmməd Əmin Qaziyev, həkim Nazxanım və M. Topçubaşovun gəlini Lilfər xanım dünyaya gəlmişdi. O, İrəvan gimnaziyasının məzunu olmuşdu.

Tacı xanım Qaziyeva

İrəvanın xan nəslindən olan Ağa xan Erivanskinin qızı, Abbasqulu xan Erivanskinin nəvəsi olan **Bülbül xanım** İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra öz doğma şəhəri İrəvanda işləmiş, sonra isə Gədəbəydə (1917-1920), Dəllərdə (1921), Naxçıvanda (1922), yenidən İrəvanda (1923-44) qadınlar Klubunu təşkil etmiş və onun müdiri olmuşdu.

Mehdi xan Erivanski - 1898-ci ildə İrəvanda anadan olmuş, 1918-ci ildə İrəvan gimnaziyasını, 1925-ci ildə isə Moskva Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsini bitirmişdir. O, universitetdə təhsil alarkən türk, ərəb, fars və fransız dillərini öyrənmişdir. 1938-ci ildə qədim dünya və orta əsrlər tarixi kafedrasının müdiri seçilmiş və həmin ildə "Peloponnes müharibəsi dövründə Afinada siyasi partiyalar" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

Mehdi xan Erivanski

1948-ci ildə doktorluq dissertasiyasını yazmış, 1959-cu il may ayının 14-də Erivanskiyə professor elmi adı verilmişdir.

Mehdi xan Erivanski "Qədim Misir", "Qədim Yunanıstan", "Qədim Roma", "Qədim Mesopotomiya", "Qədim Hindistan" və s. əsərlərin müəllifidir. O, 1959-cu il noyabrın 12-də tarix elmlər doktoru elmi dərəcəsinə layiq görülmüş və bir il sonra dünyasını dəyişmişdir.

Ağa bəy İsmayıl oğlu Bağırbəyov İrəvan gimnaziyasını bitirmiş və Kiyev Universitetinin hüquq fakültəsində təhsil almışdır.

Əbülfət bəy və **Şamil bəy** İrəvan gimnaziyasında təhsil aldıqdan sonra Xarkov Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirmişdilər.

Kubra xanım İsmayıl qızı Bağırbəyova İrəvan gimnaziyasında

Kubra xanım Bağırbəyova

təhsil aldıqdan sonra Tiflisdə Tibb Universitetini bitirmiş, aspiranturaya daxil olub, dissertasiya müdafiə edərək tibb elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə almışdır. Professor Mehdi xan Erivanski ilə ailə quran Kubra xanımın doktorluq dissertasiyası hazır olsa da, onu müdafiə edə bilməmişdir.

Adil Abbasəli oğlu Muğanlinski təxminən 1889-cu ildə İrəvanda anadan olmuş, İrəvan gimnaziyasını bitirmiş, 1919-cu ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının göndərişi ilə Almaniyanın Leypsiq Universitetinin tibb fakültəsini bitirmiş, 1923-cü ildə Berlindən Parisə gəlmiş və bir daha

SSRİ-yə qayıtmamışdır.

Əslidar Abbasəli oğlu Muğanlinski - 1900-cü ildə İrəvanda anadan olmuş, İrəvan gimnaziyasını bitirmiş, 1919-cu ildə qardaşı Adillə Almaniyanın Leypsiq Universitetinə göndərilmiş, orada hüquq fakültəsini bitirib 1927-ci ildə Azərbaycana qayıtmışdır. Azərbaycan Dövlət Bankında kassa planlaşdırılması qrupunun məsləhətçisi və müdiri vəzifəsində çalışmış və 1934-cü ildən Bakının ali məktəblərində alman dili müəllimi işləmişdir. 1937-ci ildə Bakının ali məktəblərində alman dili müəllimi işləmişdir.

Rza bəy, Mehdi bəy, Məhəmməd bəy Topçubaşov qardaşları İrəvanda anadan olmuş, hər üçü İrəvan gimnaziyasında təhsil almış, sonralar Rusiyanın ali məktəblərini bitirərək müxtəlif peşələrə yiyələnmişlər. Rza bəy hüquqşünas, Mehdi bəy iqtisadçı, Məhəmməd bəy isə tanınmış energetik olmuşdur. Rza bəyi ermənilər 1918-20-ci il hadisələri zamanı öldürüb, ata bağlamış və at onu götürüb evə gətirmişdir. Məhəmməd bəy texnika elmləri namizədi səviyyəsinə qədər yüksəlmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
17-ci İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Mustafa bəy Ağa bəy oğlu Topçubaşov – 1895-ci ildə avqust ayının 5-də İrəvanda anadan olmuşdur. O, əvvəlcə İrəvan şəhərinin Daşlı məhəlləsində yerləşən İbadulla bəy Muğanlinskinin pansionatında təhsil almışdı. Burada qardaşı Mehdi bəy və gələcəyin görkəmli ədəbiyyatşünas alimi Əziz Şəriflə bir sinifdə oxuyan Mustafa bəyə o zaman İrəvanın tanınmış ziyalıları Mirzə Abbas Məmməd-zadə (Fars Abbas), İbadulla bəy Muğanlinski, Cabbar Məmməd-zadə kimi böyük şəxsiyyətlər dərs deyirlər. 1914-cü ildə İrəvan gimnaziyasını qızıl medalla bitirən Mustafa bəy Kiyev Dövlət Universitetinin Tibb fakültəsinə daxil olub və 1919-cu ildə təhsilini başa vurub Bakıya qayıtmışdı. O, 1926-30-cu illərdə Almaniyada iş təcrübəsi keçmiş, 1930-cu ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir. 8 il sonra o, efir-yağ ağrısızlaşdırmasını – uzun müddətli analgeziyanı kəşf etməklə tibb elmində yeni bir səhifə açır. 1943-cü ildə Mustafa bəy SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüş və iki il sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk akademiklərindən biri seçilmişdir.

Mustafa bəy Topçubaşov

Mustafa bəy bir sıra elmi əsərlərin – ümumiyyətlə, yeddi monoqrafiyanın beş cildlik monumental “xüsusi cərrahlıq” kitabının müəllifidir.

M. Topçubaşov Beynəlxalq Cərrahlar Assosiasiyasının və keçmiş Ümumittifaq cərrahlar cəmiyyətinin fəxri üzvü seçilmiş, müxtəlif illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti vəzifəsində çalışmış, ayrı-ayrı vaxtlarda Azərbaycan Ali Sovetinə başçılıq etmişdi. SSRİ Tibb Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Bolqarıstan Elmlər Akademiyasının fəxri üzvü olmuş Mustafa bəy Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür. 1978-ci ildə

professor Qəhrəman Qəhrəmanovla birlikdə Nobel mükafatına namizəd olmuşdur. O, 1981-ci ildə vəfat etmişdir.

Əziz Məmməd-kərim oğlu Əliyev – 1897-ci ildə yanvar ayının 1-də İrəvan şəhəri yaxınlığındakı Hamamlı kəndində anadan olmuşdur. İrəvan gimnaziyasını qızıl medal ilə bitirən Əliyev 1917-ci ildə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin göndərdiyi vəsaitlə Peterburq Hərbi-Tibb Akademiyasına daxil olur. Ancaq 1918-20-ci illərdə İrəvanda ermənilərin törətdiyi iğtişaşla əlaqədar o, təhsilini dayandırır və yalnız 1923-cü ildə Bakıya gəlib Azərbaycan Dövlət Universitetinin Tibb fakültəsinə daxil olaraq təhsilini davam etdirir.

Əziz Əliyev

Əziz Əliyev müxtəlif illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun, Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru, Azərbaycan Əczaçılıq İnstitutunun direktoru, Azərbaycan Xalq Səhiyyə Komissarı, Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi, Azərbaycan KP MK-nın katibi vəzifələrində çalışmışdır. İrəvan gimnaziyasının son qızıl medalçısı olan Ə.Əliyev 1935-ci ildə namizədlik, iki il sonra isə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

Əziz Əliyevin ən parlaq xidmətlərindən biri, şübhəsiz ki, 1942-48-ci illərdə Dağıstan Muxtar Respublikasında birinci katib vəzifəsində çalışmasıdır. Burada “Qurucu Əziz” adını qazanmış həmin illərdə Dağıstan və SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hələ bundan bir neçə il əvvəl – daha dəqiq, 1937-ci ildə Əziz Əliyev həm SSRİ Ali Sovetinə, həm də Azərbaycan Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

Ə.Əliyev 1948-ci ildən ömrünün sonuna kimi müxtəlif vəzifələrdə UİK(b)P MK-nın inspektoru, Azərbaycan Nazirlər Soveti Sədri-nin birinci müavini, Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Ortopediya və

Bərpa Cərrahlığı İnstitutunun, Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1962-ci ildə dünyasını dəyişmişdir.

Abbas Ağa Fərəcov. İrəvan gimnaziyasını bitirdikdən sonra Almanyanın Leypsiq Universitetində təhsil alıb doğma İrəvana qayıtmış, xeyriyyə işləri ilə məşğul olmuşdu. A.Fərəcovun evi ziyalılar ocağı olmuş, ziyalılar onun evinə yığışib elmi və ədəbi söhbətlər edərdilər. Rus, erməni, alman, fars və ərəb dillərini mükəmməl bilən bu şəxs el arasında böyük nüfuza malik və Qırxbulaqdan İrəvana su çəkdirən üç nəfərdən biri olmuşdu.

Akademik Əhməd Rəcəbli. 1898-ci ildə İrəvanda anadan olmuş, İrəvan gimnaziyasını bitirmiş, təhsilini İtaliyanın Peruca şəhərində davam etdirmişdi. Azərbaycan Musavat hökumətinin

Əhməd Rəcəbli

xaricə oxumağa göndərdiyi 100 tələbədən biri idi. Vətəninə qayıdan Ə.Rəcəbli Zaqatala Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun direktoru, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun kafedra müdiri, 1945-ci ildən ömrünün sonuna kimi Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Bağçılıq, Meyvəçilik və Subtropik Bitkilər İnstitutunda şöbə müdiri işləmişdir. Bir çox elmi əsərlərin yaranmasında mühüm xidmətləri vardır. 1935-ci ildə professor, 1958-ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı EA-nın akademiki adına layiq görülən Ə.Rəcəbli 1963-cü ildə vəfat etmişdir.

Abbas Ağa Fərəcov

Əli Eyvazov İrəvan gimnaziyasını bitirmiş, Naxçıvan Respublikasının torpaq naziri, Vedi və Basarkeçər rayonlarında rayon İcraiyə Komitəsinin sədri işləmişdir (Ə.Ələkbərli. Vedibasar mahalı – Qərbi Azərbaycan, Bakı, “Ağrıdağ”, 2000, səh. 220).

İRƏVAN MÜƏLLİMLƏR SEMİNARİYASI

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının binası

1828-ci ildə İrəvan xanlığı süquta uğradıqdan sonra qədim İrəvan dövrün ab-havasına uyğun inkişaf etməyə başladı. Şəhərdə dəyişikliklər olsa da, bunlardan ikisini xüsusi qeyd etmək lazımdır: “İrəvan gimnaziyası” və “İrəvan Müəllimlər Seminariyası”.

1879-cu ildə əsas qoyulmuş məşhur Qori Müəllimlər Seminariyasından iki il sonra 1881-ci ildə yaradılan İrəvan Müəllimlər Seminariyası bu baxımdan müsəlman şəhərinin həyatında mühüm hadisə oldu. 1881-ci ildə İrəvan mahalı üç yadda qalan hadisə – İrəvan gimnaziyası, İrəvan Müəllimlər Seminariyası və yeni tipli Uluxanlı məktəbinin yaradılması ilə əlamətdar idi.

1977-ci ildə İrəvanda nəşr olunmuş ensiklopediyanın III cildinin 580-ci səhifəsindən aydın olur ki, Müəllimlər Seminariyası İrəvan şəhərində Daşlı küçədə yerləşən indiki Xalq Təsərrüfatı İnstitutunun binasında yerləşdirilmişdir. Seminariyada rus dili, riyaziyyat,

tarix, həndəsə, coğrafiya, musiqi və digər fənlər tədris olunurdu.

İndi isə imkan daxilində İrəvan Müəllimlər Seminariyasının keçdiyi yola nəzər salaq.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1886-cı il nömrəsində Məmməd Bağır Qazızadə İrəvan Müəllimlər Seminariyasında tatar (Azərbaycan dili – Ə.Z.) müəllimi, Mirzə Bağır Qaziyev isə 2-ci Raspor (müdir) kimi göstərilir. Güman etmək olar ki, bunlar qaradaşdılar.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1892 və 1896-cı il nömrəsində Axund Məmməd Bəşir Qazızadə İrəvan Müəllimlər Seminariyasında həm müsəlman bölməsinin müdiri, həm də Azərbaycan dili müəllimi kimi təqdim olunur.

Məcmuənin 1897-ci il nömrəsində isə qeyd olunur ki, Seminariyada həmin ildə 56 tələbə təhsil alırdı və bu dövrdə İrəvan Müəllimlər Seminariyasında Məmməd Bəşir Qazızadə müsəlman şöbəsinin müdiri, Ələsgər Hacı Məmmədəli oğlu Kərimov Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsində çalışırdı.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin müxtəlif nömrələrindən bəlli olur ki, İrəvan gimnaziyasından fərqli olaraq İrəvan Müəllimlər Seminariyasında Azərbaycan dili müəllimləri tez-tez dəyişilmişdi. Əgər İrəvan gimnaziyasında Firudin bəy Köçərli uzun müddət həm müsəlman şöbəsinin müdiri, həm Azərbaycan dili müəllimi, həm də gimnaziyanın tərkibində pansionatın müdiri olmuşdursa, İrəvan Müəllimlər Seminariyasında müəllimlərin hər il dəyişilməsi adi hala çevrilmişdi.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1898-ci il nömrəsində İrəvan Müəllimlər Seminariyasının müsəlman şöbəsinin müdiri Axund Məmməd Bəşir Qazızadə, Azərbaycan dili müəlliminin Rəhim Xəlilov olduğu vurğulanır. Məcmuənin bu nömrəsindən aydınlaşır ki, artıq Seminariyanın tərkibində hazırlıq sinfi açılmış və Viktor Aleksandroviç Muxin həmin hazırlıq sinfinin müdiri olmuşdur.

1899, 1900, 1901, 1902-ci ilə qədər məcmuədə seminariyada Axund Məmməd Bəşir Qazızadənin müsəlman şöbəsinin müdiri, Rəhim Xəlilovun Azərbaycan dili müəllimi, Viktor Aleksandroviç

Muxinin isə hazırlıq kursunun müdiri olduğu göstərilir.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 1901-1902-ci il buraxılışının venetkasını (buraxılış şəklini – Ə.Z.) əldə etdiyimiz üçün bu barədə az sonra geniş, ətraflı danışılacaqdır.

Məcmuənin 1903-cü il nömrəsində İrəvan Müəllimlər Seminariyasında Axund Məmməd Bəşir Qazızadənin müsəlman şöbəsinin müdiri, Rəşid bəy Şahtaxtinskiyə isə Azərbaycan dili müəllimi olduğu göstərilir. O, Rəhim Xəlilovu əvəz etmişdi. Tədqiqatlar təsdiq edir ki, Muxin də, Rəhim Xəlilov da ilkin fəaliyyətlərini Ulu-xanlı məktəbində başlamışdılar.

1904-cü il məcmuəsində Axund Məmməd Bəşir Qazızadənin Rəşid bəy Şahtaxtinski ilə birgə fəaliyyəti işıqlandırılır.

Məcmuənin 1906-cı il nömrəsində Axund Məmməd Bəşir Qazızadə yenə də seminariyada müsəlman şöbəsinin müdiri göstərilərsə də, Rəşid bəy Şahtaxtinskiyə Həmid bəy Şahtaxtinski ilə əvəz olunması qeyd edilir. Seminariyada bu iki maarif xadiminin fəaliyyəti 1909-cu ilə qədər davam edir.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1909-cu il nömrəsində İrəvan Müəllimlər Seminariyasında köklü dəyişikliyin şahidi oluruq. Məcmuənin bu nömrəsində seminariyada İsfəndiyar bəy Şəfi-bəyovun müfəttiş, Cəfər bəy Cəfərbəyovun müsəlman şöbəsinin müdiri, Mirzə Cəfər Məmmədovun Azərbaycan dili müəllimi, Həbib bəy Səlimovun idman müəllimi olduğu göstərilir.

Yeri gəlmişkən xatırlatmaq lazımdır ki, istər Həmid bəy Şahtaxtinski, istərsə də Cabbar bəy Məmmədov İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 1901-1902-ci il buraxılışının məzunları idi. Qeyd etdiyimiz kimi bu barədə ətraflı danışılacaq.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1911, 1912, 1913, 1915, 1916 və 1917-ci il məcmuələrində Axund Məmməd Bağır Qazızadənin İrəvan Müəllimlər Seminariyasında müsəlman şöbəsinin müdiri, Mirzə Cabbar Məmmədov (Mirzə Abbasın – fars Abbasın oğlu – Ə.Z.) Azərbaycan dili müəllimi işləmişdir.

Seminariyada Bəşir Qazızadə və Bağır Qazızadənin eyni şəxs olması və yaxud ayrı-ayrı adamlar olması bizə bəlli deyildir. Çünki

İrəvan Müəllimlər Seminariyasında müxtəlif vaxtlarda müsəlman şöbəsinin müdiri olmuş bu şəxslər barəsində “Kavkazskiy kalendar” məcmuəsində heç bir məlumat verilmir.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının ilk buraxılışı 1883-cü ildə olmuşdu. Seminariyada müxtəlif millətlərin nümayəndələri təhsil alırdılar. Məs.: 1883-1895-ci illərdə İrəvan Müəllimlər Seminariyasını 123 tələbə bitirmişdir ki, onlardan 25-i azərbaycanlı, 10-u gürcü, 8-i rus və digər xalqların nümayəndələri idi.

Bir sıra görkəmli şəxslər İrəvan Müəllimlər Seminariyasının məzunları olmuşlar. Onlardan biri Haşım bəy Nərimanbəyovdur. O, İrəvan Müəllimlər Seminariyasını bitirdikdən sonra 1898-ci ildə İrəvanda məktəb açdırmışdır ki, o uzun illər Haşım bəyin məktəbi ilə tanınmışdır. Ədəbiyyatşünas-alim Kövsər xanım Tariverdiyeva da Haşım bəyin məktəbində oxuduğunu fəxrli deyirdi. Axtarışlar təsdiq edir ki, Haşım bəy Nərimanbəyov tək-cə yaratdığı məktəbdə müdirlik etmək və yaxud dərs deməklə kifayətlənməmiş, o eyni zamanda Ripsime gimnaziyasında da Azərbaycan dili müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Haşım bəy Nərimanbəyov

Onun oğlu Nəriman bəy Nərimanbəyov İrəvan gimnaziyasını bitirmiş, bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. Ümumiyyətlə, İrəvanda maarifin inkişafında Haşım bəyin özünəməxsus xidməti olmuşdur.

İndi isə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının bir buraxılışı ilə əlaqədar müəyyən faktlara nəzər salmaq istəyirik.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının XVIII buraxılışı – 1901/1902

Qarşımızda bir şəkil var. Onun üzərində yazılmışdır: İrəvan Müəllimlər Seminariyasının XVIII buraxılışı – 1901/1902” (İlk öncə bu şəkli bizə təqdim etmiş həmin buraxılışın məzunu İbadulla bəy Muğanlinskiyin oğlu Dövran Muğanlinskiyə öz dərin təşəkkürümüzü bildiririk).

Burada birinci olaraq, digər şəxslərə nisbətən daha iri, fərqləndirici tərzdə seminariyanın müdiri M.A.Mitroçiyevin şəkli verilmişdir. 2-ci yerdə müxtəlif orden və medallarla təltif edilmiş, ruhani geyimdə müsəlman-azərbaycanlı tələbələrin şəkli verilmişdir. Bu, şübhəsiz ki, azərbaycanlıların buraxılışda çoxluq təşkil etməsindən irəli gəlirdi.

1902-ci il İrəvan Müəllimlər Seminariyasının buraxılışında İ.Muğanlinski, Ə.Sultanov, C.Məmmədov, Ş.Mahmudbəyov, H.Şahtaxtinski kimi azərbaycanlı tələbələr də var idi.

İbadulla bəy Muğanlinski

İbadulla bəy Muğanlinski-nin adına ilk dəfə hələ neçə il əvvəl görkəmli ədəbiyyatşünas-alim Əziz Şərifin “Keçmiş günlərdən” adlı əsərində təsadüf edilmişdir. O yazır: “O zaman azərbaycanlı uşaqları gimnaziyaya hazırlaşdırmaq üçün İrəvanda iki pansionat var idi. Bunların birini müəllim Cəfər bəy Cəfərbəyov açmışdı. O birini də İbadulla bəy Muğanlinski ilə Cabbar bəy Məmmədov. Atam ikinci pansionu daha müvafiq bilib məni ora aparmışdı.

Həmin pansion İrəvanda Daşlı küçəsinin sonunda, İran konsulu Bədəlbəyovun yaşadığı evlə yanaşı, ikimərtəbəli evdə yerləşirdi. Evin geniş həyəti, enli boyaboy balkonu vardı. Bu ev, onun həyəti, bu həyəti konsulun həyətidən ayıran daş divar bu gün də sanki gözümün qabağındadır”.

Qeyd etmək lazımdır ki, pansionatı əslində İ.B.Muğanlinski açdırmışdı və seminariyada dostu Cabbar Məmmədov sonra orada müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdı.

İ.B.Muğanlinskiyin xarakterindən danışan Ə.Şərif qeyd edir ki, Cabbar bəy bir o qədər güləruz mehriban idisə, İbadulla bəy bir o qədər əsəbi və hövsələsiz idi, mən də, o biri uşaqlar da ondan qorxardıq.

1906-cı ilin payızında İ.B.Muğanlinski və C.Məmmədovun pansionunda 19 nəfər uşaq yaşayırdı ki, bunlardan on biri İrəvandan, səkkizi Naxçıvandan idi. Gələcəyin dünya şöhrətli alimi, akademik Mustafa bəy Topçubaşov, qardaşı Mehdi Topçubaşov, Mirməmməd Miryəhyayev, Əziz Şərif, İbrahim və Fərman Kəngərlilər və başqaları həmin dövrdə pansionatda qalan uşaqlardan idi. Göründüyü kimi İrəvan Müəllimlər Seminariyasının məzunu İ.B.Muğan-

linskinin açdığı bu pansionat Azərbaycan elminin, maarifinin inkişafında az rol oynamamışdır.

Bir neçə il pansionata müdirlik edən İbadulla bəy 1912-ci ildə İrəvanda məşhur olan bu maarif ocağını dostu, seminariyada eyni buraxılışın məzunu olan Fars Abbasın oğlu Cabbar Məmmədova (o, əksər sənədlərdə Məmmədzadə adı ilə getmişdir – Ə.Z.) tapşırır və birdəfəlik İrana köçür. Xatırlatmaq istərdik ki, C.Məmmədov həm də İ.Muğanlinskinin yeznəsi idi, onun bacısı Nəcibə xanımla ailə qurmuşdu ki, bu izdivacdən da görkəmli ədəbiyyatşünas, tənqidçi, tərcüməçi Cəlal Məmmədov və riyaziyyatçı Kamal Məmmədov dünyaya gəlmişdir.

İ.B.Muğanlinski İranda müxtəlif şəhərlərdə çalışmış, hətta bir müddət İranda olan rus zabitlərinə dərs demişdir (oğlu Dövran Muğanlinskidə olan şəkil bunu təsdiq edir – Ə.Z.).

İ.B.Muğanlinski 1948-ci ilin avqustunda İranda vəfat etmişdir.

İrəvan müəllimlər seminariyasının 1902-ci il məzunlarından biri görkəmli pedaqoq, alim C.Məmmədov idi (1882-ci ildə İrəvan şəhərində Fars Abbasın ailəsində anadan olmuşdur). Seminariyanı bitirdikdən sonra dörd il Nehrəmdə, Qəmərliyə, İmanşalıda müəllim işləmişdir. 1906-cı ilin payızında İrəvana İbadulla bəy Muğanlinskinin pansionatına riyaziyyat və rus dili müəllimi kimi dəvət olunur. Bir il sonra isə həm də İrəvan Müəllimlər Seminariyasına türk (Azərbaycan dili – Ə.Z.) dili müəllimi təyin olunur. Uzun illər ərzində gələcəyin bir sıra görkəmli adamları, ictimai xadimlər Əsəd Şeyxzadə, Maqşud Məmmədov, Əziz Əliyev, akademiklər Mustafa bəy Topçubaşov, Heydər Hüseynov, H.T.Şahtaxlı, professorlar Əziz Şərif, Mehdi xan Erivanski və digər şəxslərə dərs deyir.

Mirzə Cabbar həmişə Bakıda yaşayan ziyalılarla, xüsusən də Abdulla Şaiqlə əlaqə saxlayıb məktublaşır. Çünki onları eyni inam, əqidə birləşdirirdi. Hazırda A.Şaiqin arxivində Mirzə Cabbarın dostuna göndərdiyi 40-a qədər məktub saxlanır (K.Tanrıverdiyevanın “məslək dostları” kitabında bu barədə geniş söhbət açılır).

Mirzə Cabbar yaranmış vəziyyətlə əlaqədar İrəvandan Azərbaycana gəlir və iki il Naxçıvan Ali İbtidai məktəbində rus və türk

dilindən dərs deyirdi. Bu illərdə onun tərtib etdiyi üç kitab nəşr olunur:

1. Самоучитель тюркского языка для русских.
2. Самоучитель русского языка для тюрков.
3. Самоучитель русского языка для персов.

20-ci illərdən sonra o, tək və ya şərikli olaraq Azərbaycan və rus dillərində ibtidai və yaxud orta məktəblər üçün 20-yə qədər dərslik tərtib edir.

1920-ci ildə Mirzə Cabbar Bakıya gəlir və Azərbaycan Dövlət Universitetində, bir il sonra Politexnik İnstitutunda Azərbaycan dili üzrə mühazirələr deməyə başlayır. O, 1932-ci ildə Kooperativ İnstitutunda türk dilləri üzrə kafedra müdiri, dosent vəzifəsinə seçilir. Ona 1935-ci ildə dil və ədəbiyyat üzrə elmlər namizədi və professor adı verilir. 1937-ci ildə “Azərbaycanda tədris metodikası tarixi” adlı əsərinə görə pedaqoji elmlər doktoru adına layiq görülür. Həmin ilin oktyabr ayında həbs edilib güllələnir. Alimin bir çox elmi məqalələri 20-30-cu illərin dövrü mətbuatında nəşr olunmuşdur. Hazırda Bakının Yasamal rayonundakı küçələrin biri Cabbar Məmmədzadənin adını daşıyır.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 1902-ci il buraxılışının məzunlarından biri Həmid Ağa Xəlil oğlu Şahtaxtinskidir. O, 1880-ci ildə Şərur mahalının Şahtaxtı kəndində anadan olmuşdur. İlk və orta təhsilini Naxçıvanda almış, İrəvan Müəllimlər Seminariyasında təhsilini davam etdirmişdir. Seminariyanı bitirdikdən sonra İrəvanda rus-tatar məktəbində, oxuduğu, təhsil aldığı İrəvan Müəllimlər Seminariyasında Azərbaycan və rus dili müəllimi işləmişdir.

Cabbar Məmmədzadə

Mirzə Qafar Məmmədov

Mirzə Qafar Fars Abbasın oğlu, uzun illər İrəvan Müəllimlər Seminariyasında dərs deyən Cabbar Məmmədovun kiçik qardaşdır. O da böyük qardaşı kimi İrəvan Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, İrəvan rus-bahar məktəbində, Tiflisdə, Naxçıvanda müəllimlik etmiş, Culfada kömrükxanada fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1934-cü ildə Tehrana gedib orada yaşamış, səfirlikdə işləmişdi. 1948-ci ildə orada dünyasını dəyişmişdi.

Ancaq bununla kifayətlənməyərək 1912-ci ildə Odessada Novorossiysk Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmiş, Yelizavetpol quberniyasına xalq məktəbləri inspektoru təyin edilmişdir. 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikası yaradılandan sonra H.Şahmurovun Cümhuriyyət Respublikasının maarif nazirinin müavini vəzifəsində çalışmışdır.

1919-1925-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetində müəllim, prorektor vəzifəsində işləmişdir. 1928-ci ildə Tiflisdəki Zaqafqaziya Universitetinin Tibb fakültəsini bitirmişdir. 1930-1940-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunda işləmiş, yeni Azərbaycan əlifbasının yaradılmasında iştirak etmişdir. H.Şahmurovun 1944-cü ildə Arxangelskdə vəfat etmişdir.

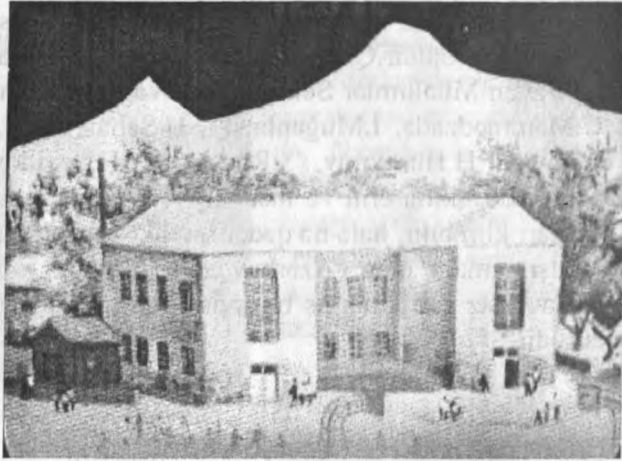

Həmid bəy Şahmurov

1918-ci ildə İrəvanda ermənilərin törətdiyi vəhşiliklər nəticəsində təkcə əhali deportasiya və soyqırırma məruz qaldı, ətraf kəndlər məhv edildi, həm də burada uzun illər fəaliyyət göstərmiş təhsil ocaqları böyük dağıntılara məruz qaldı. Həmin ilin avqustun 6-da təkcə İrəvanda deyil, bütün Qafqazda maarifin inkişafında mühüm rol oynamış, İrəvan Müəllimlər Seminariyası və İrəvan gimnaziyası bağlandı. C.Məmmədov, İ.Muğanlinski, H.Şahmurov, M.Topçubəyov, Ə.Əliyev, H.Hüseynov, S.Rüstəmov, H.Seyidov, Ə.Rəcəbli, M.Məmmədov kimi elm və mədəniyyət xadimlərini yetirmiş bu təhsil ocaqları kim bilir, hələ nə qədər böyük simalar yetirəcəkdi. Bu il 130 yaşı tamam olan, Azərbaycanın bir çox ziyalılarının yetişməsində əvəzsiz rol oynamış bu təhsil ocaqlarının yubileyləri qeyd olunacaqdır.

ULUXANLI MƏKTƏBİ

Uluxanlı məktəbi

1881-ci ildə İrəvan gimnaziyası və İrəvan Müəllimlər Seminariyası ilə bərabər fəaliyyətə başlayan Uluxanlı məktəbi də ağır, çətin, şərəfli bir yol keçmiş və acınacaqlı bir tale ilə ömrünü başa vurmuşdur.

Uluxanlı məktəbinin 125 illiyinə həsr olunmuş “Zülmət səltənətində məşəl” kitabında bu unudulmaz təhsil ocağının yaranışı ilə bağlı oxuyuruq: “Uluxanlı məktəbi 1881-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. Məktəb Allahverdi Hacı Hüseyin oğlunun evində yerləşmişdi. İlk müdir o zaman tanınmış maarifçi Muxin olmuşdur. Fənn müəllimi Xanlar bəy Həsənbəyov, şəriət müəllimi Hacı Məşədi Hüseyin oğlu idi. Sonra Məmmədbəy Lütvəlibəy oğlu Qazıyev, Əbdüləli Bağır oğlu Muxtarov, Hacı Molla Kərim Rzaquliyev və başqaları burada işləmişlər.”

Bu fikirdən sonra Cəlil Məmmədquluzadənin Uluxanlı məktəbinə gəlişinə münasibət bildirilir: “Qulam Məmmədlinin “Molla Nəsrəddin” kitabında bir neçə səhifə bilavasitə Uluxanlı kənd mək-

təbinə həsr olunmuşdur. Qafqaz tədris dairəsinin müdiri 1887-ci il 7 avqust tarixli məktubunda yazır: “Uluxanlı məktəbində müəllim vəzifəsini ifa edən Məmmədbəy Qazıyev azad edilmiş, onun yerinə Cəlil Məmmədquluzadə təyin edilmişdir. (İ.İsmayılov, E.Həsənov. “Zülmət səltənətində məşəl”. Uluxanlı məktəbi, s.17).

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1892-ci il nömrəsində göstərilir ki, iki sinifli Uluxanlı məktəbində Məşədi İbrahim Hüseyin oğlu Hüseyinov məktəbin fəxri nəzarətçisi, Rəhim Musarza oğlu Xəlilov isə müəllim idi və burada 41 şagirdin təhsil alacağı nəzərdə tutulmuşdu.

“Kavkazskiy kalendar” məcmuəsinin 1895-ci il məcmuəsində Uluxanlı məktəbində Oadey Tahirov və Kələntər Kələntərov fəxri himayəçi, Nikolay Semyonoviç Zazunov nəzarətçi, Molla Axund Hacı Məşədi oğlu Hüseyinov şəriət müəllimi olduğu bildirilir.

Məcmuənin 1896-cı il nömrəsində isə Uluxanlı məktəbində Oadey Tahirov və Kələntər Kələntərov himayəçi, Viktor Aleksandroviç Muxin müdir, şəriət müəllimi Hacı Məşədi Hüseyin oğlu Axundov, müəllim isə Xanlar bəy Həsənbəyov təqdim olunur.

Məcmuənin 1897-ci il nömrəsində Uluxanlı məktəbində Oadey Tahirov və Kələntər Kələntərov fəxri himayəçi, Məmməd bəy Lütvəli bəy oğlu Qazıyev, Molla Axund Hacı Məşədi Hüseyin oğlu Axundov şəriət müəllimi, Xanlar bəy Həsənbəyov müəllim kimi göstərilmişdir.

Bəlli olduğu kimi Muxin Uluxanlı məktəbindən sonra İrəvan Müəllimlər Seminariyasında fəaliyyətini davam etdirmiş, onu burada Məmməd bəy Lütvəli bəy oğlu Qazıyev əvəz etmişdi. Muxin burada hazırlıq kursunun müdiri idi.

Məcmuənin 1898-ci il nömrəsində məktəbdə 35 şagirdin təhsil aldığı və Tahirovun, Kələntərovun, Məmməd bəy Qazıyevin, Molla Axund Hacı Məşədi Hüseyin oğlu Axundovun eyni vəzifədə qaldığı, ancaq müəllim yerinin boş olduğu aydınlaşır.

Məcmuənin 1900-cü il nömrəsində Uluxanlı məktəbində 64 şagirdin təhsil aldığı, Oadey Tahirovun və Kələntər Kələntərovun fəxri himayəçi, Molla Vəli Məmmədəli oğlunun şəriət müəllimi,

müəllim yerinin isə boş olduğu bildirilir.

Xatırlatmaq lazımdır ki, Uluxanlı məktəbi 1901-ci ildə də həmin heyətlə fəaliyyət göstərmişdir. Məcmuənin 1902-ci il nömrəsində Uluxanlı məktəbində dəyişikliyin baş verməsi aydınlaşır. Belə ki, Tahirov və Kələntərovu fəxri himayəçi kimi Andrey Aleksandroviç Qluxov əvəz etmiş, Məmməd bəy Lütvəli bəy oğlu Qaziyev isə yenə də nəzarətçi vəzifəsində qalmışdır.

Məcmuədən o da bəlli olur ki, Oadey Tahirov və Kələntər Kələntərov Qəmərlinin Koyləsər kənd məktəbində fəxri nəzarətçi işləyirdilər.

1904-cü ildə də Uluxanlı məktəbində həmin heyət fəaliyyət göstərirdi.

Axtarışlar zamanı “Kavkazskiy kalendar” məcmuəsində Uluxanlı məktəbilə bağlı son məlumata 1909-cu ildə rast gəlinir. Burada göstərilir ki, həmin ildə Uluxanlı məktəbində Şandal bəy Mahmudbəyov nəzarətçi, Aldr Frans Verjibitski müəllim, Hacı Molla Vəli Məşhədi oğlu şəriət müəllimi işləmişlər.

Uluxanlı məktəbi ilə 1918-ci ilə qədər olan məlumatı İ.İsmayılovun və E.Həsənovun “Zülmət səltənətində məşəl” kitabında əldə etmək olur. Ancaq bəzi məqamlarda burada deyilmiş fikirlərlə razılaşmaq olmur.

Məs.: Həmin kitabda yazılır ki, Vedili Şəmdin bəy Mahmudbəyov 1903-cü ildən 1917-ci ilə kimi Uluxanlı məktəbində müdir və müəllim işləmişdir.

Buradan sual oluna bilər: Doğrudanmı Şəmdin bəy Uluxanlı məktəbində təxminən 15 il fəaliyyət göstərmişdir?

İkincisi, Şandal bəy Mahmudbəyovla Şəmdin bəy Mahmudbəyov eynidirmi?

Cavabı ikinci sualdan başlamaq istərdik. Öncə qeyd etmək lazımdır ki, onlar eyni adamlar deyildirlər. Niyə? Niyənin cavabı hər iki suala aydınlıq gətirir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi 1909-cu ildə Şandal bəy Mahmudbəyov Verjibitski və Hacı Molla Vəli Məşhədi oğlu ilə Uluxanlıda fəaliyyət göstərirdilər. Məcmuənin həmin il nömrəsindən o da bəlli olur ki, həmin vaxt Şəmdin bəy Mahmudbə-

yov Naxçıvanın Nehrəm kəndi ikisınıfli məktəbində nəzarətçi, Qulubəyov müəllim, Məmməd bəy Qaziyev şəriət müəllimi vəzifəsində çalışırdılar.

Tədqiqatçı Əziz Ələkbərli Mahmudbəyovlar nəslindən danışıarkən yazır ki, bu tayfa əsasən Mahmudlu bəylərindən ibarət idi. Şəmdin bəy, Türmən bəy, Mürşüd bəy, Əhməd bəy, Məcid bəy, Museyib bəy, İdris bəy, Abas bəy, Fərəməz bəy, Təvəkkül bəy bu tayfaların sayılıb seçilən nümayəndələrindən idilər. Məşhur kinorejissor Şamil Mahmudbəyov bu nəsiləndir (Ə.Ələkbərli. Vedibasər mahalı. B.: Ağrıdağ, 2000, s.209).

Ancaq burada nədənsə Şandal bəyin adı çəkilmir.

Şəmdin bəyin Uluxanlı məktəbində 1903-cü ildən 1917-ci ilə kimi müəllim işləməsi həqiqətə uyğun gəlmir. Çox güman ki, 1909-cu ildən sonra Mirzə Cəfər müəllimlə bu məktəbdə fəaliyyət göstərmişdir.

“Zülmət səltənətində məşəl” kitabında verilən məlumata görə, 1917-ci ildə Şəmdin bəy və Mirzə Cəfər gedəndən sonra onların yerinə gələn Mirzə Ələsgər Rzadə və mərhum, ordenli müəllimə Fatma Qədimovanın həyat yoldaşı Ələkbər Qədimov olmuşdur.

1918-20-ci illərdə İrəvan gimnaziyası və İrəvan Müəllimlər Seminariyası kimi erməni millətçilərinin törətdiyi iğtişaxlar nəticəsində Uluxanlı məktəbi də bağlandı. Onu xüsusi vurğulamaq lazım gəlir ki, erməni daşnakları kəndi o qədər talan etmişdilər ki, 1988-ci ilə kimi bir söhbət düşəndə deyirdilər: “Zəngibasər talanı deyil ki?”

1920-ci ildən sonra elmin, mədəniyyətin inkişafı üçün geniş imkanlar açıldı. 1924-cü ildə İrəvan pedaqoji texnikumunun fəaliyyət göstərməsi Uluxanlı məktəbinin üfüqlərini genişləndirirdi. Məktəbin müəllimlərinin böyük bir qismi, o cümlədən Əsəd Məmmədov, Əli Xəlilov, Tamam Axundova, Əjdər Kazımov, Qadir Məmmədov, Məmmədəli Məhərrəmov, Əli Həsənov, Tağı Məhərrəmov, İsmayıl İsmayılov, Qulam Namazov, Əli Qədiməliyev, Cəfər Məmmədov, Əliqulu Səlimov, Heydər Nağıyev, Əkbər Əliyev İrəvan məktəbinin məzunları idi. Demək lazımdır ki, yuxarıda adları çəkilən ilk iki şəxsə 1928-30-cu illərdə İrəvan Pedaqoji Texniku-

munda işləmiş, gələcəyin böyük elmi xadimi, SSRİ EA-nın müxbir üzvü olmuş, Azərbaycan EA-nın keçmiş prezidenti, akademik Yusif Məmmədəliyev dərslər demişdir.

30-cu illərdən başlayaraq Uluxanlıda ali təhsilli ziyalılar yetişməyə başladı. Məmməd Rzayev 1936-cı ildə İrəvan Dövlət Universitetini ermənicə bitirmişdi. Heydərqulu Quliyev, Əsəd Məmmədov, Heydərqulu Salmanov Bakıda ali təhsil almışlar.

1936-cı ildə İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda Azərbaycan şöbəsinin açılması Uluxanlıda ali təhsillilərin sayının artmasını xeyli sürətləndirdi.

Demək lazımdır ki, uzun müddət ətraf kəndlərin Yuxarı Necili, Aşağı Necili, Cəngilər, Dəmirçi, Çobankərə, Mehmandar, Qaraqışlaq, Sarvanlar, Rəncbər, Həbilkənd və s. kənd məktəblərinin müəllimlərinin əksəriyyəti Uluxanlıdan idi. Onlar ilk təhsillərini məhz Uluxanlı məktəbində almışdılar.

Və yaxud uzun illər ətraf kəndlərin 8 illik (əvvəllər 7 illik idi – Ə.Z.) məktəblərini bitirən şagirdlər orta məktəbi Zəngibasarda təməmləyirdi. Çünki rayonda cəmi iki orta məktəb vardı – Zəngibasarda və Qaraqışlaqda. 7-8 kəndin 8 illik məktəbini bitirmiş ən yaxşı oxuyanlar burada təhsillərini davam etdirirdilər. O zaman məs.: 60-cı illərdə Zəngibasar məktəbində oxumaq hər hansı institutda oxumaqdan çətin idi. 9-cu sinfə 100-110 şagird gəlirdi. 10-cu sinfi isə 60-62 nəfər bitirirdi. Bu sətirlərin müəllifi də 1969-cu ildə Uluxanlı məktəbini bitirmişdi. Bu gün də vaxtıyla o məktəbdə dərslər deyən müəllimləri minnətdarlıq hissiylə xatırlayıram. Məktəbin direktoru Ə.Məmmədovu, müavinləri İ.İsmayılovu, Ə.Mehdiyevi, müəllimlərdən A.Musayevi, Sənan və Sərvət Qədiməliyev qardaşlarını, İdris və Zeynalabdın Məsimov qardaşlarını, M.Nəsirovu, Əli İsmayılovu, K.Teyyubovu, R.Abbasovanı, H.Həsənovu, E.Əhmədovu, M.Əliyevanı, A.Qurbanovu.

Ayrı-ayrı vaxtlarda Mirzə Əsgərzadə, Hüseyn Məmmədov, Hacı Məhərrəmov, Məmməd Qəmbərov, Abbasəli Hüseynov, Ələmdar Rəhimov, Lətif Hüseynov, Zərifə Babayeva, Əsəd Məmmədov, İbrahim Xəlilov, Əjdər Kazımov, İsmayıl İsmayılov, Sənan

Qədiməliyev məktəbin direktoru olmuşlar (Bu siyahını bizə keçmiş ədəbiyyat müəllimim, məktəb direktorum Qadir Məmmədov vermişdir.)

Uluxanlı məktəbinin bir sıra məzunları müxtəlif vaxtlarda qızıl medala layiq görülmüşlər. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Teymur Əkbər oğlu Əhmədov
2. Hidayət Şirzad oğlu Ağayev
3. Heydər Məmməd oğlu Quliyev
4. Kərəm Yusif oğlu Həsənov
5. Gültəkin Sərvət qızı Qədiməliyeva
6. Firudin Xəlil oğlu Xəlilov
7. Maral İslam qızı Mirzəyeva
8. Mahirə Kamal qızı Qasıмова

Gümüş medalla bitirənlər:

1. Ümbül Ağa qızı Həsənova
2. Hüseyn Möhsün oğlu Məmmədov
3. Zakir İslam oğlu Mirzəyev
4. Elmira Orucəli qızı Orucova
5. Xəlil Qurbanəli oğlu Ələkbərov
6. Telman Məmməd oğlu Babayev
7. Maarif Qasım oğlu Qasımov
8. Sevil Məmməd qızı Məmmədova.

Uluxanlı məktəbinin bir sıra məzunları dissertasiya müdafiə edərək elmlər namizədi, elmlər doktoru, professor adına layiq görülmüşlər. Uluxanlı məktəbini bitirənlərdən elmi dərəcə alanlar:

1. Əhmədov Teymur Əkbər oğlu – filologiya elmləri doktoru, professor
2. Əsgərov Telman Mirzə oğlu – texnika elmləri doktoru
3. Qasımov Maqsud Səfər oğlu – tibb elmləri doktoru, professor
4. Məmmədova Gülçöhrə Hüseyn qızı – memarlıq elmləri doktoru, professor
5. Məmmədov Fərrux Məmməd oğlu – biologiya elmləri doktoru

6. Rzayev Zakir Məhərrəm oğlu – kimya elmləri doktoru
7. Quliyev Abbas Məmməd oğlu – kimya elmləri doktoru
8. Xəlilov Firidun Xəlil – texnika elmləri doktoru
9. Zeynalov Əsgər Məmmədəli oğlu – filologiya elmləri doktoru, professor
10. Əliyev Rafiq – iqtisadiyyat elmləri doktoru
11. Rzayev Orucəli Hüseynqulu oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri doktoru
12. İsmayılov Oruc Bayram oğlu – tibb elmləri namizədi
13. Əhmədov Ələmdar Paşa oğlu – fəlsəfə elmləri namizədi
14. Teyyubov Rəhim Abbas oğlu – tibb elmləri namizədi
15. Axundov Səttar Əbdüləli oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri namizədi
16. Məmmədov Nuru Zeynalabdin oğlu – tarix elmləri namizədi
17. Tağıyev Nazim Əli oğlu – kənd təsərrüfatı elmləri namizədi
18. Əliyev Əli Əkbər oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri namizədi
19. Xudaverdiyev Rəhim Əkbər oğlu – kimya elmləri namizədi
20. Hüseynov Firidun Səfər oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri namizədi
21. Məmmədova Asiya Hüseyn qızı – tibb elmləri namizədi
22. Bağirov Adil Məmməd oğlu – texnika elmləri namizədi
23. Məmmədov Vaqif Əli oğlu – coğrafiya elmləri namizədi
24. Məsimova Hicran Sabir qızı – fizika-riyaziyyat elmləri namizədi
25. Məmmədli Sevil Akif qızı – biologiya elmləri namizədi
26. Bayramov Nizami Səttar oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri namizədi
27. Bayramov Məhərrəm Bağır oğlu – filologiya elmləri namizədi
28. Əhmədov Nizami İbrahim oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri namizədi

...1988-ci il. 17-18 iyun hadisələri... Erməni saqqallıları Azərbaycan kəndlərinə hücum etdilər. İlk zərbəni rayon mərkəzində Uluxanlı (Zəngibasar) azərbaycanlıları aldı. Evlər yandırıldı, talan edildi. Uzun illər rayonun Yuxarı Necili kəndində məktəb direktoru olmuş Qadir Məmmədovun evini üç dəfə talan etdilər, heç bir şey qalmadı. Zəngibasarın son məktəb direktoru Sənan Qədiməliyev döyülərək ölümcül vəziyyətə salındı. Həmin ili Zəngibasar məktəbinin şagirdləri heç bir ali məktəbə sənədlərini verə bilmədi.

1988-ci il sentyabrın biri... Ölkənin bütün məktəblərində yeni dərs ili başlayır. Hər yerdə qayğısız uşaqların şən qəhqəhələri. Yalnız bir məktəbdən başqa. Bu Uluxanlı məktəbi idi. O, döyüşlərdə övladlarını itirmiş ananı xatırladırdı. Onun nə siniflərindən, nə də həyatından səs-səmir gəlmirdi. Ulu Mirzə Cəlilin dərs dediyi tədris ilindən düz bir əsr sonra Uluxanlı məktəbi sözün əsl mənasında süquta uğradı. O, indi uzun illər boyu qoynunda bəslənib böyümüş, təhsil almış məzunlarının işlərində, əməllərində, bir də xatirələrində yaşayır. Məktəbin ömrü artıq tarixə yazıldı. Bir türk mahnisində deyildiyi kimi: "Bir də o ötən günlər, xatirələrdə qaldı..."

ULUXANLI MƏKTƏBİNİN YUBİLEYİ

1981-ci ildə Uluxanlı məktəbinin 100 illiyi idi. Uluxanlı məktəbinin müəllimləri, eləcə də müxtəlif vəzifədə çalışan vəzifəli məzunları bu möhtəşəm təhsil ocağının 100 illiyini keçirmək istədilər, ancaq erməni rəhbərləri buna imkan vermədilər. Uluxanlı məktəbinin ən nüfuzlu müəllimlərindən biri Hüseyn Həsənov bundan xeyli sonra “Baş tutmayan yubiley” adlı məqalə nəşr etdirdi. Sonralar məktəbin 110 və 120 illiyi də mətbuatda gedən tək-tək yazıları çıxmaq şərti ilə, demək olar ki, yada düşmədi.

Nəhayət, 2006-cı ildə Uluxanlı mahalının, Uluxanlı elinin, Uluxanlı kəndinin layiqli oğlu, “Ata yurdu”. Beynəlxalq vətənpərvərlər cəmiyyətinin sədri, səmimi, xeyirxah insan böyük vətəndaş mərhum Eldar Hüseyn oğlu Həsənovun çox ağır zəhməti, mən deməliyəm ki, sözün əsl mənasında fanatikliyi nəticəsində Uluxanlı məktəbinin 125 illiyi ən yüksək səviyyədə baş tutdu. Eldar Uluxanlı məktəbi ilə bağlı ondan artıq televiziya verilişi çəkirdi.

2006-cı il dekabr ayının 29-da Uluxanlı məktəbinin 125 illiyi münasibətilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı oldu. Bu məktəbin məzunlarının sevinclərinin həddi-hüdudu yox idi.

Tədbirin bu zirvəyə çatmasında bir sıra ziyalıların, o cümlədən, akademiklər Budaq Budaqov, Məmmədağlı Cəfərov, professorlar Teymur Əhmədov, Maqsud Qasimovun, məktəbin keçmiş direktoru İsmayıl İsmayılovun, Tibb Universitetinin müəllimi İbadulla müəllimin, Təhsil Nazirliyinin keçmiş əməkdaşı Nəcəf Nəcəfovun və digər şəxslərin müəyyən xidmətləri olsa da, əsas ağırlıq El-

Eldar Həsənov

dar Həsənovun çiyinlərinə düşürdü.

2006-cı il dekabr ayının 30-da Eldar Həsənov Bakının Suraخانı rayonunda yerləşən “Fərhad” şadlıq evində Uluxanlı məktəbinin 125 illiyinə həsr olunmuş çox böyük tədbir keçirdi. Həmin tədbirdə təxminən 300-dən artıq dəvətçi iştirak edirdi. Bunların əksəriyyəti Uluxanlı məktəbinin keçmiş məzunları idi. Məktəbin fəaliyyəti ilə bağlı əsas məruzəni bu sətirlərin müəllifi etdi. Bu tədbirdə 50-ə qədər iştirakçıya Sankt-Peterburq şəhərində hazırlanmış, üzərində Ağrı dağının şəkli olan və “Uluxanlı məktəbinin 125 illiyi münasibətilə” sözləri yazılmış qol saati təqdim olundu. Bu saatları Eldarın təşəbbüsü ilə Uluxanlı məktəbinin məzunları olmuş, orada yaşayan Qoşqar Nəriman oğlu Məmmədov və Nadir Mirkərim oğlu Seyidov hazırlamışdı.

Uluxanlı məktəbinin 125 illik yubileyi Respublika Prezidentinin sərəncamının nəticəsi olaraq 2007-ci il yanvar ayının 13-də Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyində yüksək səviyyədə qeyd olundu. Respublikanın bütün ali məktəblərinin rektorları, ən tanınmış ziyalılar tədbirdə iştirak edirdi.

Təhsil Naziri, professor Misir Mərdanovun sədrlik etdiyi bu tədbirdə çıxış edənlərin hamısı – Budaq Budaqov, Vaqif Abbasov, İsmayıl İsmayılov, Əsgər Ələkbərov, Əsgər Zeynalov, Oqtay Şahbazov və başqaları məktəb, onun tarixi, məzunları ilə bağlı fikirlər söyləsələr də, bu tədbirin keçirilməsində əvəzsiz xidmətləri olan Eldar Həsənova təşəkkürünü bildirdi. Həmin tədbirdə məktəbin 20-dən artıq müəlliminə – o cümlədən İsmayıl İsmayılova, Məmməd Nəsirova, Əhməd Mehdiyevə, Mötəbər Əliyevaya, Nəriman Məmmədova və digərlərinə Təhsil Nazirliyinin Fəxri Fərmanı təqdim olundu. Respublika prezidentinin sərəncamının yekunu kimi Azərbaycan televiziyası “Uluxanlı məktəbi – 125” sənədli filmi çəkildi. Onun da bütün təşkilati işlərini Eldar Həsənov görürdü.

Məktəbin yubileyi üçün əsas tarixi yaddaş kimi İsmayıl İsmayılovun Eldar Həsənovla birlikdə yazdığı 360 səhifədən ibarət “Zülmət səltənətində məşəl. Uluxanlı məktəbi – 125 il” kitabıdır. Bu kitabda Uluxanlı məktəbinin tarixi, müəllimləri, məktəbin müxtəlif

sahələrdə çalışan nüfuzlu məzunları, elm adamları, həkimlər, medalçılar, hərbcilər barəsində geniş məlumat verilmişdir.

Son söz əvəzi: 2001-ci ildə İrəvana Beynəlxalq konfransa getmişdim. Tale mənə qismət etdi ki, mən Uluxanlı məktəbi ilə yəni-dən görüşüm. Uluxanlı məktəbinin lap yanından keçdim. İki il bu məktəbdə təhsil almışdım. Çox qərribə idi ki, 1988-ci il sentyabr ayının 1-də olduğu kimi noyabr ayının 15-də də (2001) məktəbin qapısı yenə də bağlı idi. Sanki sadıqlıq, sədaqətlilik nümunəsi göstərərək özünün doğma uşaqlarını öz qoynuna almaq istəyir, onların isti nəfəsini duyub, şən qəhqəhələrini eşitmək istəyirdi.

Ən maraqlı hal ondan ibarət idi ki, 2001-ci ildə mənim 50, məktəbin isə 120 yaşı tamam olurdu. Sanki tale məni məktəbi təbrik etmək üçün – daha doğrusu, yubilyarı təbrik etmək üçün göndərmişdi. Tək öz adımdan yox, minlərlə məzunlarının adından.

Uluxanlı məktəbinin yetirmələri sırasında iki məzun Azərbaycan Respublikasında yüksək vəzifə postunu tutmuşlar. Bunlardan biri Azərbaycan Televiziya və Radio Şirkətinin keçmiş sədri Babək Hüseyn oğlu Məmmədov və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirinin müavini Əsgər Ələkbər oğlu Ələkbərov.

Bu il 130 yaşın tamam olur. Gözün aydın doğma məktəb. Dünya belə qalmaz... İnanırıq ki, bir gün səni, sənin yubileylərini öz həyatında, öz qoynunda təbrik edərik... Uluxanlı məktəbi kimləri yetirmişdi? Bu sualın cavabı çox geniş olsa da, biz burada yalnız məktəbin yetirdiyi elmlər doktorları haqqında məlumat vermək istəyirik. Şübhəsiz ki, onlar çox yığcam şəkildə olacaqdır.

Teymur Əkbər oğlu Əhmədov – filologiya elmləri doktoru, professor. 1930-cu il dekabrın 25-də anadan olmuş, 1949-cu ildə Uluxanlı orta mək-

Teymur Əhmədov

təbini qızıl medalla bitirmiş və həmin ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, T.Əhmədov Uluxanlı məktəbinin ilk qızıl medalçısıdır.

1954-cü ildə Universiteti bitirərək İrəvana qayıdıb “Sovet Ermənistanı” qəzetində ədəbi işçi, məsul katibin müavini, partiya həyatı şöbəsinin əməkdaşı olmuşdur.

O, 1961-ci ildə Azərbaycan EA Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına daxil olub, 1966-cı ildə akademik Mirzə İbrahimovun rəhbərliyi ilə “Nəriman Nərimanovun dramaturgiyası” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Üç il “Azərbaycan” jurnalı redaksiyasında tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1968-ci ildə müsabiqə yolu ilə Azərbaycan EA Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçi vəzifəsinə keçmişdir. 1988-ci il yanvar ayının 15-də “Nəriman Nərimanovun həyat və yaradıcılığı” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

1993-cü ildən professordur.

T.Əhmədov son dərəcə zəhmətkeş alimdir. Onun 1971-ci ildə “Nəriman Nərimanovun dramaturgiyası”, sonrakı illərdə “Nəriman Nərimanov” (albom kitab, 1977), “Dostluq duyğuları” (1979), “Nəriman Nərimanov (1982), “Süleyman Rüstəm” (1982), “Dostluq səhifələri” (1985), “Səməd Vurğun” (1986), Azərbaycan Sovet Yazıçıları (ədəbi sorğu kitabı, 1987), “Nərimanovun yaradıcılıq yolu” (1990), “XX əsr Azərbaycan yazıçıları” (1996, 2004), “Mirzə İbrahimov” (2002) və s. əsərləri nəşr olunmuşdur.

T.Əhmədovun jurnalistlik fəaliyyəti də təqdirəlayiqdir. O, 1990-91-ci illərdə “Ata yurdu”, “Vətən səsi”, sonralar “Vətən həsrəti”, “Hikmət”, “Yeni fikir” qəzetlərinin (1992-1993) baş redaktoru olmuşdur. 1995-ci ildən bu günədək ən nüfuzlu orqanlardan biri olan “Respublika” qəzetinin və “Füyuzat” jurnalının baş redaktorudur.

Prof.T.Əhmədov bir çox aspirant və dissertantların elmi rəhbəri olmuşdur. Filologiya elmləri namizədləri Mənzər İbrahimova, Elçin Cabbarov, Hüseyn Məmmədov, Süleyman Ahiyev, Esmira Şükürova,

Malik Muradov və bu sətirlərin müəllifi onun yetirmələridir.

T.Əhmədova möhkəm cansağlığı və yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Maqsud Qasimov

Maqsud Səfər oğlu Qasimov – Tibb elmləri doktoru, professor. 1932-ci il noyabr ayının 12-də İrəvan yaxınlığındakı Uluxanlı mahalının Zəngilər kəndində rəncbər ailəsində anadan olmuşdur. 1949-cu ildə Uluxanlı kənd orta məktəbini bitirmişdir. 1950-ci ildə N.Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutuna daxil olmuş, institutu bitirdikdən sonra Tacikistana təyinat alaraq 10 il (1956-1966) orada ucqar rayonun birində əvvəl rayonun Sanitar-Epidemioloji Stansiyasının baş həkimi,

sonralar rayonun səhiyyə şöbəsinin müdiri, rayon xəstəxanasının və rayonun baş həkimi vəzifələrində çalışmışdır. Alma-Ata şəhərində namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdikdən sonra o, 1966-cı ildə Bakıya qayıtmış və N.Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun ümumi gigiyena kafedrasında müəllim-assistent vəzifəsinə təyin olunmuşdur.

1970-1980-ci illər arasında Bakı Baş Dövlət Sanitar həkimi vəzifəsində, 1980-ci ilin sentyabr ayından 1994-cü ilə kimi akademik M.Ə.Mir Qasimov adına Respublika Klinik Xəstəxanasında baş həkim vəzifəsində çalışmışdır. Üç il Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirinin müavini işlədikdən sonra, 1997-ci ilin aprelindən bu günə kimi Respublika Taun Əleyhinə Stansiyasının direktoru vəzifəsində çalışır.

Maqsud Qasimov bir araşdırıcı kimi məhsuldar alimdir. O, otuza qədər monoqrafiya, kitab, dərsliyin və 120-dən artıq elmi məqalənin müəllifidir.

Tədqiqatçı “2000-ci ilə qədər Xəzərin qərb sahillərində Bakı

aqlomerasiya əhalisinin istirahətinin təşkili” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək tibb elmləri doktoru adına layiq görülmüşdür.

M.Qasimovun rəhbərliyi altında üç dissertant namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. O, bir sıra ölkələrdə (ABŞ, İngiltərə, Türkiyə-Ankara, İstanbul, Rusiya-Sankt-Peterburq, Moskva, Saratov, Almaniya və s.) elmi konfransların iştirakçısı olmuşdur.

“Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni, “Xalqlar dostluğu” ordeni, “Şərəf Nişanı” Ordeni və s. orden medallarla təltif olunmuşdur.

Rafiq Mahmud oğlu Əliyev – İqtisad elmləri doktoru, professor.

1951-ci ildə Zəngibasar mahalının (Uluxanlı) Həbil kəndində anadan olmuş, 1967-ci ildə Uluxanlı ümumtəhsil məktəbini, 1974-cü ildə M.Əzizbəyov adına Neft və Kimya İnstitutunun mühəndislik fakültəsini bitirib iqtisadçı-mühəndis ixtisasına yiyələnmişdir.

Ali təhsilini başa vurduqdan sonra təyinatla “Azərneft” İstehsalat Birliyinin “Normativ-tədqiqat stansiyası”na mühəndis vəzifəsinə göndərilmiş, burada işlədiyi 10 il ərzində neftçi peşəsi ilə yaxından tanış olmuş, yüksəlmişdir.

R.Əliyev 1984-cü ildə “Azneft” İstehsalat Birliyi Aparatına şöbə rəisi, 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti yaranandan isə şirkətin baş mühasibi, ARDNŞ-in iqtisadiyyat-maliyyə idarəsinin rəisi, Şirkətin Prezidentinin müşaviri vəzifəsində çalışmışdır.

R.Əliyev dünyanın bir sıra aparıcı ölkələri olan ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, Yaponiya və s. transmilli neft şirkətinin təcrübəsini öyrənmiş, tədqiq etmiş, onun nəticələrini Azərbaycan neft və qaz sənayesinin spesifikasiyasını nəzərə almaqla respublika iqtisadiyyatının

Rafiq Əliyev

bu sahələrdə tətbiq edilməsi mexanizmini işləyib hazırlamışdır.

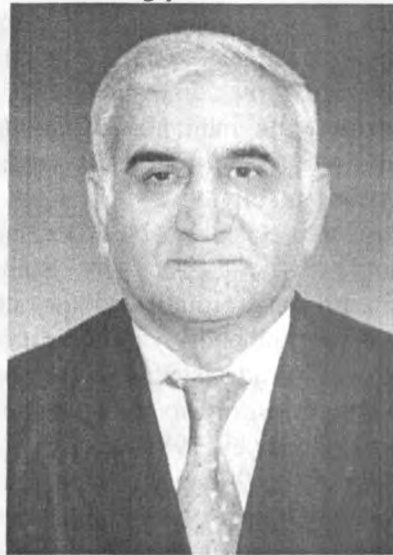
R.Əliyev elmi araşdırmalarını davam etdirmiş, ARDNŞ-də maliyyə –uçot fəaliyyətinin müasir tələblərə uyğun idarə edilməsini təmin edən lokal və qlobal kompüter şəbəkə sisteminin yaradılmasının elmi əsaslarının müəllifidir.

O, bu tədqiqat əsərini müdafiə edərək iqtisad elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. R.Əliyev 2004-cü ildə “Respublikanın Neft və Qaz sənaye sahəsində Maliyyənin idarə edilməsində optimal manevretmə problemlərinin tədqiqi” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək maliyyə sahəsində iqtisad elmləri doktoru elmi adını almışdır. R.Əliyev 70-ə yaxın elmi, elmi-metodik əsərin, 5 monoqrafiyanın müəllifidir.

Əsgər Məmməd oğlu Zeynalov – filologiya elmləri doktoru, professor.

1951-ci il sentyabrın 27-də İrəvan yaxınlığındakı Uluxanlı mahalının Yuxarı Necili (Nizami) kəndində anadan olmuşdur. 1969-cu ildə Uluxanlı məktəbini, 1974-cü ildə Azərbaycan Dövlət Pedagoji Xarici Dillər İnstitutunun fransız dili fakültəsini bitirmişdir. Uzun illər müxtəlif orta məktəblərdə müəllim işlədikdən sonra, 1988-ci ildə ailəlikcə Bakıya köçmüş, 1989-98-ci illərdə ADU-nun Praktiki fransız dili kafedrasında laborant, baş laborant, müəllim, baş müəllim, dosent vəzifələrində çalışıb, 1998-ci ildən Praktiki fransız dili kafedrasının müdiri, 2004-cü ildən ADU-nun Tələbə Elmi Cəmiyyətinin sədridir.

Ə.M.Zeynalov 1991-ci ildə “Azərbaycan bayatıları Qafqaz regionunda” mövzusunda namizədlik, 2003-cü ildə isə “Fransız

Əsgər Zeynalov

ədəbiyyatında Şərq (Volterin yaradıcılığı üzrə)” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

Ə.Zeynalov 15-dən artıq kitabın, 300-dən artıq elmi-publisistik məqalənin müəllifidir. Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü olan Ə.Zeynalovun müxtəlif illərdə “Fransız ədəbiyyatında Şərq”, “Şərq Volter yaradıcılığında”, “Azərbaycan bayatıları Qafqaz regionunda”, “Viktor Hüqo”, “İllərin yol yoldaşı”, “Orda, bir yurd var uzaqda”, “O bir əsr idi”, “Dil və ədəbiyyatın tədrisinə dair düşüncələr”, “Hara gedir bu qatar?” və digər kitabların müəllifidir. Kütlə arasında ona ən çox hörmət qazandıran “İrəvan ziyalıları” kitabı olmuşdur.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə olaraq namizədliyi bir dillə, doktorluğu başqa bir dillər – daha dəqiqi, erməni və fransız qaynaqları əsasında yazan Əsgər Zeynalov Bakıda, İrəvanda, Almaniyada, Türkiyədə keçirilən Beynəlxalq konfranslarda iştirak etmiş, bir ay Fransada təkmilləşmədə olmuşdur. Fransanın ən nüfuzlu orqanlarından biri “L'est Republiken” qəzetində Ə.Zeynalov haqqında “Viktor Hüqonun azərbaycanlı mütəxəssisi Dil Vərdisləri Mərkəzində” adlı məqalə nəşr edilmişdir (11 avqust, 2007-ci il).

Ə.Zeynalovun Rusiyada, İranda, Türkiyədə 10-a qədər məqaləsi nəşr olunmuşdur.

Gülçöhrə Hüseyn qızı Məmmədova – 1953-cü il aprelin 12-də Qərbi Azərbaycanın Vədi rayonunda andan olub. 1971-ci ildə Bakı şəhərinin 10 saylı orta məktəbini bitirib. Həmin il Azərbaycan Politexnik İnstitutunun memarlıq fakültəsinə daxil olmuşdur. Tələbəlik illərində ictimai işlərdə fəallıq göstərmişdir.

1975-ci ilin sentyabr ayında G.H.Məmmədova yeni yaranmış Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri

Gülçöhrə Məmmədova

İnstitutunun komsomol komitəsinin katibi seçilmiş və 1979-cu ilə qədər həmin vəzifədə işləmişdir. 1976-cı ildə Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutunun memarlıq fakültəsini bitirib, 1979-cu ildə həmin institutun “Memarlıq konstruksiyaları və abidələrin bərpası” kafedrasında assistent vəzifəsində işə başlamışdır.

1985-ci ildə “Qafqaz Albaniyasının erkən və orta əsrlər xristian memarlığı” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

1991-ci ildə “Memarlıq konstruksiyaları və abidələrin bərpası” kafedrasının dosenti, 2000-ci ildə isə professoru vəzifəsinə seçilmişdir. “Memarlıq konstruksiyaları”, “Azərbaycan memarlığının tarixi”, “Abidələrin bərpası” fənləri üzrə mühazirələr aparmış, diplom layihələrinə rəhbərlik etmişdir.

Elmi fəaliyyəti Qafqaz Albaniyasının memarlığı və Azərbaycan ərazisində xristian dini memarlığının tədqiqi ilə bağlıdır. Bir çox abidələrin elmi rekonstruksiya layihələrini işləmişdir. 1999-cu ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 70-ə yaxın elmi və metodik işləri var. O cümlədən, “Qafqaz Albaniyasının dini memarlığı”, “Qafqaz Albaniyasının memarlığı” (rus dilində) adlı monoqrafiyaların, “Azərbaycanın qədim və ilkin orta əsrlər memarlığı”, “Kiş”, “Şəkinin memarlıq abidələri” kitablarının müəllifidir.

Beynəlxalq Elmlər Akademiyasının və Şərqi ölkələri Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvüdür. 2000-ci ildə Memarlıq və İnşaat Universitetinin rektoru vəzifəsinə təyin edilmişdir.

II çağırış 2000-2005-ci il Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. Beynəlxalq Elmlər Akademiyası Şərqi Avropa Bölməsinin və Şərqi ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının akademikidir. 2010-cu ildə yenidən Azərbaycan Milli Məclisinin deputatı seçilmişdir.

Zakir Rzayev

Zakir Məhərrəm oğlu Rzayev – 1940-cı ildə Uluxanlı qəsəbəsində anadan olub, 1957-ci ildə Uluxanlı orta məktəbini, 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kimya fakültəsini bitirib. 1963-cü ildə Moskvada aspiranturaya daxil olub və 1967-ci ildə polimerlər kimyası üzrə dissertasiya müdafiə edərək kimya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alıb.

1968-1992-ci illərdə Azərbaycan EA Polimer Materiallar İnstitutunda baş elmi işçi, laboratoriya müdiri, elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifələrində çalışıb. Bu illərdə respublikada elmi-təşkilati işlərlə yanaşı, bir çox ümumittifaq (22) və beynəlxalq (18) konqres və simpoziumlarda 50-yə yaxın məruzə ilə çıxış edib, 23 elmlər namizədi, 2 elmlər doktoru yetişdirib.

1983-cü ildə Moskva Dövlət Universitetində dissertasiya müdafiə edib kimya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi alıb, 1984-cü ildə professor adına layiq görülüb.

1992-ci ildə Türkiyədən dəvət almış və orada professor kimi elmi-pedaqoji fəaliyyətə başlayıb.

Professor Z.Rzayev hazırda 3 kitabın (2-i rus, 1-i ingilis dilində) 200-dən artıq məqalənin (75-i ingilis dilində), 80 ixtira və xarici patentin müəllifidir.

Fərrux Məmməd oğlu Məmmədov – 1938-ci il dekabrın 29-da İrəvan şəhərində müəllim ailəsində anadan olub. Sonra ailə həmişəlik Uluxanlı kəndinə köçmüşdür. Fərrux Uluxanlı orta məktəbində təhsil almışdır.

Fərrux Məmmədov

1960-cı ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirib Azərbaycan EA-nın Nəbatat İnstitutunda elmi işçi vəzifəsində çalışmışdır.

1963-cü ildə aspiranturaya daxil olmuş və üç il müddətinə Rusiya EA-nın baş nəbatat bağına ezam edilib. 1967-ci ildə Azərbaycan EA-nın Nəbatat İnstitutunda dissertasiya müdafiə edərək, biologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1967-1982-ci illərdə Nəbatat İnstitutunda kiçik elmi işçi, institutun Mərdəkandakı dendroloji bağında baş elmi işçi və bitki introduksiyası və iqlimləşdirilməsi şöbəsinin rəisi vəzifələrində çalışıb.

1982-1991-ci illərdə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Bağçılıq, Çayçılıq və Subtropik Bitkilər İnstitutunun direktoru, sonradan isə Elm-İstehsalat Birliyi kimi fəaliyyət göstərdiyindən onun baş direktoru vəzifələrində çalışıb.

Elmi müəssisələrdə çalışdığı dövrlərdə apardığı tədqiqat işlərinin nəticələri 115 elmi əsərdə, 6 kitabda, 3 monoqrafiyada və son vaxtlar çapdan çıxmış "Dendrologiya" dərsliyində öz əksini tapıb.

1991-ci ildən 2001-ci ilədək Azərbaycan Meşə Təsərrüfatı İstehsalat Birliyində ("Azərmeşə" İB) aparıcı aqronom vəzifəsində işləyib. Sonra isə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində çalışmışdır.

2004-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Abbas Məmməd oğlu Quliyev – 1940-cı il noyabrın 13-də Uluxanlıda anadan olmuşdur. 1957-ci ildə Uluxanlı orta məktəbini, 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kimya fakültəsini bitirib, təyinatla Sumqayıt Kimya zavoduna işə göndərilmişdir.

1964-cü ildə Leninqradda SSRİ EA-nın Yüksəkmolekullu Birləşmələr İnstitutunun aspiranturasına daxil olub, dissertasiya müdafiə edərək kimya

Abbas Quliyev

elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1968-93-cü illərdə Azərbaycan EA Polimer Materialları İnstitutunda kiçik elmi işçi, sonra böyük elmi işçi və nəhayət laboratoriya müdiri vəzifələrində çalışıb.

1987-ci ildə doktorluq dissertasiya müdafiə etmiş, 1989-cu ildə professor elmi adına layiq görülmüşdür.

Professor A.Quliyev Funksional polimerlər laboratoriyasına rəhbərlik etməklə yanaşı, 1993-cü ildən etibarən həm də institutun elmi işləri üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışır. Üzvi kimya və yüksək molekullu birləşmələr kimyası sahələrində tanınmış alimdir. Elmi yaradıcılığının nəticələri 280-dən artıq elmi əsərdə, o cümlədən 60-a yaxın ixtirada öz əksini tapıb.

Dəfələrlə Ümumittifaq və Beynəlxalq konfrans və konqreslərdə yüksək səviyyəli elmi məruzələrlə çıxış edib, onun rəhbərliyi altında 10 namizədlik dissertasiyası müdafiə olunmuşdur. Əməkdar Elm xadimidir.

Orucəli Hüseynqulu oğlu Rzayev – 1956-cı ilin mayında Uluxanlı kəndində anadan olub. 1973-cü ildə orta məktəbi, 1977-ci ildə H.Zərdabi adına GDPİ-nin fizika-riyaziyyat fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib, institutun riyazi analiz kafedrasında fəaliyyətə başlamışdır.

1984-cü ildən texniki təlim laboratoriyasında baş laborant, 1988-ci ildən ÜTF kafedrasında müəllim, 1990-cı ildən mühəndis, pedaqoji fakültədə dekan müavini, 1991-ci ildən UTF kafedrasında baş müəllim vəzifələrində çalışıb. 1994-cü ildən UTF kafedrasının dosenti, 1996-cı ildən ÜTF kafedrasının müdiri, 1997-ci ilin noyabrından 2008-ci ilə qədər institutun tədris işləri üzrə prorektoru vəzifəsində işləmişdir.

Orucəli Rzayev

1987-ci ildən fizika-riyaziyyat elmləri namizədidir. 20-dən artıq elmi məqaləsi dərc olunub. 2005-ci ildən riyaziyyat elmləri doktorudur.

Kitabdakı Uluxanlı məktəbinin yetirmələri professorlar G.Məmmədova, Z.Rzayev, F.Məmmədov, O.Rzayev haqqındakı materiallar hazırlanarkən “Zülmət səltənətində məşəl” kitabındakı öçerklərdən istifadə olunmuşdur.

* * *

İrəvan və onun ətrafında İrəvan gimnaziyası, İrəvan Müəllimlər Seminariyası və Uluxanlı məktəbi ilə yanaşı get-gedə yeni tipli məktəblər fəaliyyət göstərmişlər.

«Kavkazskiy kalendar» məcmuəsinin 1895-ci il nömrəsində bildirilir ki, 1883-cü ildə İmanşalıda, Qurduquluda dərəsində, Böyük Vedidə yeni tipli məktəblər açılmışdır.

Bu dövrlərdə yaranmış məktəblərdən biri də 1898-ci ildə fəaliyyətə başlamış. İrəvanda rus-tatar məktəbi idi. 1909-cu ilin «Kavkazskiy kalendar» məcmuəsində haşım bəy Nərimanbəyovun Rus-tatar məktəbinin müəllimi olduğu göstərilir. Məcmuənin 1904-cü il nömrəsində isə İrəvan rus-tatar məktəbində Abbasqulu xan Erivanskinin fəxri nəzarətçi, Haşım bəy Nərimanbəyovun nəzarətçi olduğu vurğulanır. O da qeyd olunur ki, İrəvan rus-tatar məktəbində həmin dövrdə 106 şagird təhsil alırdı.

Məcmuənin 1906-cı il nömrəsində İrəvan rus-tatar məktəbinin heyətinin genişləndiyi aydınlaşır. Buradan bəlli olur ki, 1906-1907-ci il tədris ilində İrəvan rus-tatar məktəbində Haşım bəy Nərimanov nəzarətçi, Həmid bəy Şahtaxtinski və Mustafa Rəcəbov müəllim, Axund Abdulla bəy Qazıyev şəriət müəllimi, Məmməd Vəli Qəmərinski Azərbaycan dili müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişlər.

Onu da xatırlatmaq lazımdır ki, Həmid bəy Şahtaxtinski həmin ildə eyni zamanda rəvan Müəllimlər Seminariyasında da Azərbaycan dili dərəsini deyirdi.

Məmməd Vəli Qəmərli isə vaxtıyla İrəvanda işləyərkən atalar sözlərini toplayıb kitab şəklində nəşr etdirmişdi.

Məcmuənin 1902-ci il nömrəsində isə aşağıdakı heyətin – Haşım bəy Nərimanbəyovun nəzarətçi, Həsən bəy Qazıyevin və Qafar Məmmədovun müəllim, Məmməd Vəli Qəmərinskinin Azərbaycan dili müəllimi, Axund Abdulla bəy Qazıyevin şəriət müəllimi işlədiyinin şahidi oluruq.

«Kavkazskie kalendar»ın 1907-ci il nömrəsində İrəvan rus-tatar məktəbində heyətin eynilə – yəni Haşım bəy Nərimanbəyovun nəzarətçi, Həmid bəy Şahtaxtinskinin və Mustafa Rəcəbovun müəllim, Axund Abdulla bəy Qazıyevin şəriət müəllimi və Məmməd Qəmərinskinin Azərbaycan dili müəllimi qaldığı bəlli olur.

Haşım bəy Nərimanbəyovun haqqında bəzi məlumatlar təsdiq edir ki, bu görkəmli xadiminin özü də İrəvan gimnaziyasının məzunu olmuşdur. «Kavkazskiy kalendar» məcmuəsinin 1912-ci il və 1916-cı il nömrələrindən aydın olur ki, Haşım bəy Nərimanbəyov eyni zamanda İrəvan Ripsini gimnaziyasında müsəlman şəriət bölməsinin müdiri və Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsində çalışmışdır.

İrəvanda progimnaziya da fəaliyyət göstərmiş və arxiv sənədləri İsfəndiyar bəy Sultanovun burada işlədiyini göstərir.

«Kavkazskiy kalendar» məcmuələrinin 1914, 1916 və 1917-ci il nömrələrindən bəlli olur ki, İrəvanda əsas fəaliyyət göstərən məktəblərdən biri Ruşkin məktəbi olmuşdur və Mirzə Hüseyn Axundov həm müsəlman şöbəsinin müdiri, həm də Azərbaycan dili müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir. İrəvan məktəblərinin hər biri geniş tədqiqatın mövzudur. Biz yalnız gələcək tədqiqatlar üçün istiqamət verməyi məsləhət bildik.

MÜNDƏRİCAT

İrəvan məktəbləri (<i>Teymur Əhmədov</i>).....	3
İrəvan gimnaziyası	6
İrəvan Müəllimlər Seminariyası	22
Uluxanlı məktəbi	32
Uluxanlı məktəbinin yubileyi	40

Əsgər Zeynalov

İrəvan məktəbləri

Bakı – Mütərcim – 2011

5.00

Çapa imzalanıb: 14.04.2011.
Format: 60x84 1/16. Qarnitur: Times.
Ofset kağızı: əla növ. Həcmi: 3,5 s.ç.v. Tiraj:100.
Sifariş №25. Qiyməti müqavilə ilə.

“Mütərcim” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru